

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN MÜSLÜMAN BAYANIN EHL-İ KİTAP ERKEKLE EVLİLİĞİ

Doç. Dr. Nihat DALGIN*

The Marriage of Muslim Woman with a Non-Muslim Man According to the Islamic Law

As in other religions, the Islamic Law also accepts the religious difference as an important obstacle for the marriage. The exception of this rule is the marriage between a Muslim man and a woman belonging to the People of the Book expecting some advantages from this marriage. According to the unanimously accepted view in the history of Islamic thought, a Muslim woman cannot get married to a non-Muslim man any way. There are some reasons for this forbidding. The first reason of this prohibition is the protection of Muslim mother and her coming children from the effects of non-Muslim father's religious propaganda and his cultural and social backgrounds. The second reason is that woman is considered as weaker than man in terms of physical strength and has less authority than the man in the family life matters.

The majority of Muslim scholars hold the view that this prohibition that has existed throughout the Islamic history is based on the Qur'an and the Sunna, that this kind of marriage is illegal from the Islamic point of view, and accept it as a sinful attitude in terms of religion. According to those scholars, since this kind of marriage is a forbidden marriage as in the case of a close relative marriage such as the marriage of someone to his sister or his niece, it does not have any legal side, and it must be immediately ended. However, some contemporary researchers assert that this prohibition is not based on the Qur'an or Sunna, but it is the conviction of the early Muslim scholars. While the majority of contemporary Muslim scholars argue that this prohibition should be protected in our time too, the others advocate that this prohibition should be abolished and be permitted the marriage of Muslim woman to the non-Muslim man belonging to the People of the Book.

This article indicates that when the Qur'an is read in an objective and a holistic manner, it is seen that the views of majority is more appropriate to the messages of the Qur'an and the practices of the Prophet. In addition, the common sense also supports this idea. It is also understood that the other view concerning the permitting of Muslim woman's marriage to the non-Muslim man is neither based on any narrative support nor common sense.

Evlilik, sosyal ve hukuksal bir ilişkidir. Bu nedenle, sosyal birer kurum olan hukuk sistemlerinde, toplumlara hakim olan yaşam felsefelerine paralel bir şekilde, evlilik müessesesi ile ilgili farklı düzenlemelerde bulunulmuştur. Bunlardan birisi, evlenme engelleri konusudur.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ndalgin @ omu. edu.tr

İslam hukukuna göre; evlenme engelleri, geçici ve devamlı olanlar şeklinde, iki grup oluşturmaktadır. Bu araştırmamızda, İslam hukukunun geçici evlenme engelleri bölümünde yer alan; *“din farkı”* genel perspektifinden hareketle, müslüman bayanla ehl-i kitap erkek arasında evliliğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ele alınacak ve özellikle; müslüman bayanın ehl-i kitap (=kitap ehli/kitabî) bir erkekle evlenemeyeceği şeklindeki İslam'ın ilk günlerinden beri benimsenmiş olup, İslam hukuk ekollerinin temel metinlerinde yer alan yargının ne derece İsbâetli olduğu üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Bu konu üzerinde bizi araştırma yapmaya iten saik, günümüzde İslam ülkelerinden batı dünyasına doğru gerçekleşen yoğun bir göçün sonucu, müslüman kızların Hıristiyan veya Yahudi erkekleri ile evlenme arzularının yoğunlaşması ve bu tür evliliğin, *“İslam hukuku açısından geçerli olmadığı”* şeklindeki hükmün sorgulanır hale gelmesidir. Ayrıca, bazı çağdaş araştırmacıların, müslüman bayanın ehl-i kitap bir erkekle evlenmesinin naslar tarafından yasaklanmadığını savunmaları, bu konudaki yasaklamayı, geçmiş dönemlerin sosyal ve siyasi şartları çerçevesinde konulmuş bir hüküm olarak değerlendirmeleri de, İslam hukukundaki konu ile alakalı hükmün yeniden değerlendirilmesi zarureti doğurmuştur.

Müslüman-ehl-i kitap evliliği sorunu, İslam ülkelerindeki fetva makamlarını, konu ile ilgili hükmü tekrar değerlendirip, âcilen net bir sonuç sunmaya zorlamış olmalı ki; konu, Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nca tertip edilen *1. Din İşleri İstişare Toplantısında da (15-18 Mayıs 2002/ İstanbul)* tartışma gündemine getirilmiş, ancak, bir hükme bağlanmadan, konu ile alakalı olarak derinlemesine araştırma yapılması amacıyla, ilerideki toplantıda ele alınması tavsiyesinde bulunulmuştur. Araştırmamızla, müslüman bayanın ehli kitap bir erkekle evliliği probleminin çözümünde, ilgililere katkıda bulunabilirsek, bu bizim için bir bahtiyarlık olacaktır.

Konu hakkındaki görüşlere geçmeden önce, ehl-i kitap terimi hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

I- EHL-İ KİTAP KAVRAMININ KAPSAMI

Ehl-i kitap; kavram olarak, kutsal kitabı bulunanlar anlamına gelmekte olup, müslümanlar dışında, Allah tarafından kendilerine gönderilmiş bir peygambere ve bir kitaba inanan milletler için kullanılan bir terimdir¹.

.Kur'ân'da bu terim, genellikle, Yahudi ve Hıristiyanlar için kullanılmışsa² da, ayet ve hadislerde terimin açıklanması yapılmamış olması sebebiyle, ehl-i kitap teriminin kapsamına hangi din mensuplarının girdiği, hangilerinin bu kavramın dışında kaldığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

a- Ehl-i kitap; sonradan bozulmuş, değiştirilmiş olsa bile, aslı itibariyle ilahi olan, vahye dayanan bir kitaba inanan kimselerdir. Bu, Hanefiler tarafından benimsenmiş bir görüştür³. Buna göre, Yahudi ve Hıristiyanlar yanında, Hz. İbrahim'e ve

¹ İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut ts., III, 135; Geniş bilgi için bkz. Ö.F. Harman, *“Ehl-i Kitap”*, Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, I, 454, 455.

² Örnek olarak bkz. *Bakara* 2/ 109-111; *Nisâ* 4/ 51,153,159, 171; *Mâide* 5/18-19, 65-68; *Haşr* 59/2, 11; *İbnü'l-Kayyim*, Kur'ânda kullanılan ehl-i kitap kavramının yalnızca Yahudi ve Hıristiyanları kapsadığı hakkında icmaın bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmu ehlî'z-Zimme*, Beyrut 1961, II, 433.

³ İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 135; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî),

Hız. Davud'a gönderilen kitaba inananlara da ehl-i kitap denir. Sâbîiler'in ehl-i kitap olup olmadığı tartışılmış olup, bazı Hanefilerce onların da ehl-i kitap sayılması gerektiği savunulmuştur⁴.

Çağdaş müelliflerden **M. Reşid Rıza** da bu görüşü benimsemekte ve bir adım daha ileri giderek şunları söylemektedir: Mecûsiler, Sâbîiler, Hind ve Çin Putperestleri ve Japonlar gibi milletler de semavi birer kitaba sahiptiler ve tevhid içinde yaşıyorlardı. Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarına gelen tahrif felaketi gibi bunlar da tahrifata uğradı. Dolayısıyla, bu milletler de ehl-i kitap kapsamına dahildirler. Bu görüşe meyleden **İzzet Derveze** ise, görüşünü şöyle açıklamaktadır: "Objektif olarak ayete bakıldığında; "*sizden önce kendilerine kitap verilenler*" cümlesi mutlak bir cümledir. Ve bu ayetin hükmü, ellerinde kitapları olup, bu kitapların Allah'tan olduğunu iddia eden ve bu kitaplarda, herhangi bir şekilde buna işaret eden delilleri bulunan her dinin mensuplarını kapsamaktadır. İşte tüm bunlar, M. Reşid Rıza'nın görüşünü doğrulamaktadır". Ancak, Derveze, bazı insanların, "ehl-i kitaptan kastedilenler Yahudiler ve Hıristiyanlardır" şeklindeki anlayışlarını doğrulayan kuvvetli Kur'ân ayetlerinin bulunduğunu da itiraf etmektedir⁵.

b- Ehl-i kitap; yalnızca kendilerine Tevrat ve İncil gelen İsrailoğullarından ibarettir. Bu görüşü Şafiiler savunmakta olup, onlara göre, İsrailoğulları boyuna dahil olmayan Yahudi ve Hıristiyanlar ehl-i kitap kavramına dahil değildir⁶.

c- Bazı İslam bilginleri ise, yalnızca Hız. Muhammed'in Peygamberliği öncesinde Yahudi ve Hıristiyan olanlara ehl-i kitap deneceğini, Hız. Peygamber sonrasında Yahudi ya da Hıristiyanlığa girenlerin ise, ehl-i kitap olmadığını savunmuşlardır. Çünkü, onlara göre, Hız. Muhammed'in rîsâleti sonrasında yaşayan insanların müslüman olmaları gerekmektedir. Buna göre, din değiştirerek Yahudi veya Hıristiyan olanlar da, ehl-i kitap sayılmayacaklardır⁷.

d- Konu ile ilgili çalışma yapan bazı günümüz araştırmacılarına göre, ehl-i kitap kavramı, yalnızca Yahudi ve Hıristiyanları kapsamakta olup, bu görüş sahiplerinin gerekçeleri şöyledir: "Araplar, Yahudi ve Hıristiyanlarla birlikte Mecûsiler, Sâbîiler ve Hanîflerin de bulunduğu bir coğrafyada yaşamalarına rağmen, yalnızca ilk iki din mensubunu kitap ehli olarak tanırlardı. Günümüz Dinler Tarihi araştırmaları da gösteriyor ki, gerek Mecûsiler'in gerekse Sâbîiler'in kutsal kitap ve dini gelenekleri, en az onlar kadar köklü bir dini yapıya ve tarihi geçmişe sahiptir. Buna rağmen, Arapların ve özellikle de Kur'ân'ın, Ehl-i Kitap kavramını yalnızca bu iki din mensuplarına has özel bir deyim olarak kullanması, Allah nezdindeki kutsal kitap ve rîsâlet geleneğinin bunların tarihi geçmişleriyle bir bütünlük arzettiğini göstermektedir. Zira Araplarla yakın ilişki içerisinde olan İran'lı Mecûsilerin ya da Sâbîiler'in dini geleneklerinin (kutsal kitapları ve varsa peygamberinin) Kur'ân tarafından onaylanmaması ve hatta bunlara hiç atıfta bulunulmaması, bu görüşümüzü destekleyen mantıki nedenlerdir. Ayrıca, İslam'ın iki temel kaynağı durumundaki Kur'ân ve Sünnet'teki

→

II,289.

⁴ Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Sehl, **el-Mebsût**, Beyrut ts., IV, 210,211; Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, **el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr**, İst. 1980, III, 88; Merğînânî, Ebû Bekir b. Abdilcelil, **el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedi**, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts., I, 193; İbnü'l-Hümâm, **a.g.e.**, III, 138; ayrıca Sâbîilerle ilgili bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, **Sâbîiler (Son Gnostikler)**, Ankara 1995.

⁵ İzzet Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadis**, terc. Komisyon, İst. 1998, VII, 40,41.

⁶ Şâfiî, Muhammed b. İdris, **el-Ümm**, Beyrut 1973, V, 7.

⁷ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, **el-Muhallâ**, Beyrut ts., VI, 456,457.

çok sarih ifadeler de, bu konuda bizlere ışık tutacak mahiyettedir. Zira, daha önce değindiğimiz ayet ve hadislerden anlaşılacağı üzere, gerek Kur'ân'da, gerekse Sünnet'te, Yahudi ve Hıristiyanların dışındaki din mensuplarının, hiçbir şekilde, kitap ehli olarak nitelendirildiği görülmemektedir. İslam alimleri arasında bu konudaki görüş ayrılığı kanaatimizce, diğer din mensuplarının, söz gelimi Sâbiîler ve Mecûsîler'in, inaç ve ibadet esasları konusunda Yahudi ve Hıristiyanlara uyup uymadıkları noktasından kaynaklanmaktadır. Esasen bu da, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmış bir tartışmadır. Sonuç olarak, Kur'ân ve Sünnet perspektifinde konuyu değerlendirdiğimizde, Ehl-i Kitap deyiminin, bazılarının sandığı gibi, herhangi bir kutsal kitaba sahip bütün din mensuplarını değil de, İslam'ın peygamberlik geleneği içerisinde yer alan Hz. Mûsâ ve İsâ'nın tâbiîleri durumundaki Yahudi ve Hıristiyanları ifade ettiği anlaşılmaktadır"⁸.

Bu çalışmadaki hedefimiz, hangi din ve inaç sahiplerinin ehl-i kitap sayılıp sayılamayacağından çok, ehl-i kitap olan şahıslarla müslümanlar arasında evlenme engelini bulunup bulunmaması ve nedenlerini tespit etmek olduğu için, - günümüzde müslüman bayanların kendileri ile evlenip evlenemeyeceği tartışmasına muhatap olan Yahudi ve Hıristiyanların ise, ehl-i kitap kapsamı içinde olduğunun da kesinlik kazanması nedeniyle- ehl-i kitap kavramı ve kapsamı hakkında⁹ daha detaylı bir tartışmaya girmeden, araştırma konumuz olan noktada yoğunlaşmak istiyoruz.

II-EHL-İ KİTAP ERKEKLE EVLİLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

Müslüman bayanın kitabî bir erkekle evlenmesinin hükmü hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Biz bu görüşleri ve delillerini ele alacak, bir makale imkanları dahilinde değerlendirmeye çalışacağız.

A- EHL-İ KİTAP ERKEKLE EVLENMENİN YASAK OLDUĞU VE DELİLLERİ

Klasik dönem İslam alimleri, müslüman bayanın, gayr-i müslim (= müşrik, mürted, kâfir, ehl-i kitap...vb.) olan bir erkekle evlenmesinin yasak olduğunda görüş birliği içindedirler. Bu görüş, İslam tarihi boyunca, inkıtasız bir şekilde savunulmuş olup, konu hakkında farklı bir görüşe rastlanılmadığı gibi, gayr-i müslim bir erkekle müslüman bayanın evlenmesinin yasak olduğu, müslümanlar arasında bir inaç halini almıştır. Bu nedenle, bütün hukuk ekollerince, ortak bir kabul olarak, İslam aile hukukunda, "*müslüman bayanın evleneceği erkek eşin müslüman olması*" nika-hın sıhhat şartlarından birisi olarak düzenlenmiştir¹⁰.

Konu hakkındaki hükmün dayandığı delilleri şöyle sıralamak mümkündür:

1-Nakli Deliller

a- Kitap

⁸ Osman Güner, Rasûlullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri, Ankara 1997, s. 56; Ayrıca bkz. İbn Teymiyye, Mecmû'u fetâvâ, yer ve trh yok, XXXII, 187 vd.; Şinasi Gündüz, "Ehli Kitabın Kimliği Sorunu ve Ebû Hanîfe ile Çağdaşlarının "kitab" Terimi Merkezli Yaklaşımları", İslâmî Araştırmalar, XV/1-2, Ankara 2002, s. 245.

⁹ Ehl-i kitap kavramı ile alakalı tartışmalı bilgi için bkz. Gündüz, *a.g.m.*, s.241- 245.

¹⁰ İbn Hazm, *a.g.e.*, IX,19; Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, II, 378; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 45,46; Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekir b. Mes'ûd, *Bedâ'i'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, Diyarbakır ts. (Beyrut 1974'ten ofset), II, 271; Hureşî, Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu Muhtasari Sidi Halil*, Beyrut ts., III, 226; İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim*, Beyrut 1984, I, 377; Abdulkerim Zeydan, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, Bağdad 1963, s.355; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İst. 1978 (II ve III.ciltler 1991), III, 375.

Müslüman bayanın ehl-i kitap erkeklerle evlenmesinin yasak olduğu görüşünün dayandırıldığı ayet nasları şunlardır:

“Müslüman oluncaya kadar, müşrik bayanlarla evlenmeyin, inanmış bir cariye, hoşunuza giden müşrik bir bayandan daha hayırlıdır. Müslüman oluncaya kadar, müşrik erkeklere kız vermeyin, inanmış bir köle, hoşunuza giden müşrik bir erkekten daha hayırlıdır...”¹¹

“Zina eden erkek, ancak zina eden veya müşrik olan bayanla; zina eden bayan da, kendisi gibi zina eden veya müşrik bir erkekle evlenir, bu tür evlilik (nikah) mü'minlere haram kılındı”¹².

“Ey inananlar, inanmış bayanlar, yurtlarından hicret ederek size gelirlerse, onları inanıp inanmadıkları noktasında sınavın, gerçi Allah onların inançlarını çok iyi biliyor. Onların inandıkları sebebiyle size hicret ettikleri kanaatine varırsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin/kâfirlere teslim etmeyin, çünkü, bu inanmış bayanlar, artık kâfirlere helal değildir, o kâfirler de bu bayanlara helal değildir...Ve inkarcı bayanları nikahınızda tutmayın...”¹³.

“...Allah kâfirler için mü'minler aleyhine asla bir yol vermeyecektir.”¹⁴

“Bugün size temiz ve iyi şeyler helal kılınmıştır.....kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, namuslu olmak.....üzere size helal kılındı...”¹⁵.

Bu ayetlerde, müslüman bayanın müşrik ve kâfir erkeklerle evlenemeyeceği hakkında açık ifadeler bulunmakla birlikte, ehl-i kitap erkekleri ile evlenemeyeceği şeklinde, literal anlamda açık bir beyan bulunmamaktadır. Ancak, günümüz araştırmacılarından birkaçı müstesna, İslam alimleri bu ayetlerdeki yasaklanan evliliğin, ehl-i kitap erkeklerini de kapsadığına inanmaktadırlar. Buna göre, mezkûr ayetler, müslüman bayanın ehl-i kitap erkeklerle evlenemeyeceği için de delil olarak görülmekte, delil olma yönleri ise şu şekilde açıklanmaktadır:

i- Müşrik lafzı, içinde ehl-i kitap kâfirlerini de barındıran bir anlama sahiptir. Buna göre, müslüman bayanın müşriklerle evliliğini yasaklayan ayetler, o bayanın ehl-i kitapla evlenmesini de yasaklıyor demektir¹⁶. Ünlü müfessir **Fahreddin er-Râzi** (ö. 606/1209), bu görüşü, İslam alimleri tarafından tercihe şayan bulunan görüş olarak nakletmektedir¹⁷.

ii- İslam alimlerinin bir kısmı, “müşrik” kavramının mutlak olarak kâfirleri ve dolayısı ile, ehl-i kitabı kapsamadığını belirtmekle birlikte, “müşriklerle evlenme yasağı” getiren ayetteki “müşrikler” lafzının, ehl-i kitabı da kapsadığında ittifak etmişlerdir. Buna göre, müslüman bayanın herhangi bir küfür grubuna mensup bir erkekle

¹¹ **Bakara** 2/221.

¹² **Nur** 24/ 3.

¹³ **Mümtehune** 60/10.

¹⁴ **Nisâ** 4/141.

¹⁵ **Mâide** 5/5.

¹⁶ İbn Hazm da bu gerekçe ile, gayr-i müslimler arasında bir ayırım yapmaksızın, müslüman bir kadının onlarla evlenemeyeceğini savunmaktadır. Bkz. **el-Muhallâ**, IX,19; ayrıca bkz. Zeydan, **Ahkâmü-zimmiyyîn**, s.354.

¹⁷ Fahreddin er-Râzi, **Mefâtihu'l-ğayb (Tefsir)**, İstanbul Matbaa-i Âmire baskısı ts., VI, 62; Nitekim, Ma'mer b. Râşid, Katâde ve Zührî gibi alimler, müşrik erkek ve kadınlarla evlenmeyi yasaklayan (Bakara 2/221) ayetin tefsiri olarak, müslüman kadınların, yahudi, hristiyan yada müşrik, farketmeksizin, herhangi birisi ile evlenmesinin helal olmayacağını ifade etmişlerdir. Bkz. Taberî, **a.g.e.**, II, 379; ayrıca bkz. Zeydân, **Ahkâmü'l-üsre**, V, 16.

evlenmesi ayetle yasaklanmıştır¹⁸.

iii- Mümtehine süresinin 10. ayetinde, “*müslüman bayanların kâfirlere helal olmadığı*” açık ifadelerle belirtilmiştir. “Kâfir lafzının şumûlüne ehl-i kitap da girmektedir. Nitekim, bu tespit; **“Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar, ehl-i kitap ve müşriklerden oluşan kâfirler, küfürlerinden ayrılacak değillerdir”** şeklindeki ayetle¹⁹ de teyit edilmektedir. Buna göre, müslüman bayanın kâfirlerle nikahlanmasını yasaklayan ayet, ehl-i kitap erkekle nikahlanmasını da yasaklamış olmaktadır²⁰. Yani, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenme yasağı, bizzat Kur’ân nassı ile sabittir.

iv- Allah nezdinde insanlar, inanç bakımından iki sınıfa ayrılmışlardır. Bu tasnifi şu ayette açık olarak görmek mümkündür: **“Sizi yaratan O’dur. Böyle iken, kiminiz kâfir, kiminiz mü’mindir, Allah yaptıklarınızı görendir”**²¹. Buna göre, İslam’ı din olarak benimsemeyen, Hz. Muhammed’i Peygamber olarak tanımayan her grup ve fırka, kâfir kapsamına dahildir. Yahudi veya Hıristiyanlar da, İslam’ı gerçek din olarak tanımadıkları gibi, Hz. Muhammed’in peygamberliğini de kabul etmemektedirler. Buna göre, Yahudi ve Hıristiyanların kâfir olduğunda herhangi bir kuşku yoktur. Mümtehine suresindeki ayet, kâfirlerle müslüman bayanın evli kalmasını kesin olarak yasakladığına göre, bu ayet, kâfir kapsamına girdiğinde şüphe olmayan, Yahudi ve Hıristiyan erkekleri ile, müslüman bayanın evlenmesini de yasaklamış bulunmaktadır²².

v- Bakara (2/221) ve Mümtehine (60/10) suresindeki ayetler, genel anlamli olup, kâfirler ve müşriklerle evliliği yasaklamaktadır. Buna göre, müslüman erkek veya kadın, gerek Allah’ın yanında başka bir ilah tanıma türünden küfür/ şirk içinde olanlarla, gerekse, Allah tarafından tebliğ buyurulup Hz. Peygamber tarafından tesis edilen İslam’ın herhangi bir hükmünü inkar etme anlamında kâfir olan bir kimse ile evlenmesi yasaklanmıştır. Ancak, sonradan gelen Mâide suresindeki ayet, muhsan olan ehl-i kitap kadınlarını bu yasaktan istisna etmiş olup, bunlarla evlenmeye müsaade etmiştir. Ehl-i kitap erkekleri ile alakalı böyle bir istisna konmadığına göre, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenmesinde, genel kural geçerli olacaktır ki, o da, her tür gayr-i müslimle evlenmenin yasak olduğudur²³. Bir başka ifadeyle, **İzzet Derveze**’nin dediği gibi; ehl-i Kitap erkekle müslüman bayanın evliliğinin yasak oluşu, bu ayette gizli bir şekilde mevcuttur. Çünkü, ayet, sadece müslümanlarla diğer inanç grupları arasındaki evlenme yasağından, müslüman erkeklerin ehl-i kitap olan kadınlarla evlenmelerini istisna etmiştir/mübah kılmıştır²⁴.

vi- Müşriklerle evlenme yasağına sebep olarak zikredilen **“onlar sizi ateşe/küfre çağırırlar/davet ederler”** şeklindeki illet, bütün kâfirler için geçerlidir. Nitekim, siyasi, ticari, askeri, felsefi...vb. bütün gruplar, sosyolojik olarak, kendi gruplarının diğerlerinden daha üstün olduğu bilincini taşıyarak, diğer grup fertlerini kendi gruplarına iltihaka davet etmeyi, insani bir borç olarak değerlendirirler. İletinin bulunduğu her yerde hükmün de bulunmasının zorunlu olacağı ilkesi sonucu, aynı illetle malul olan,

¹⁸ Râzî, *a.g.e.*, VI, 64.

¹⁹ *Beyyine* 98/1.

²⁰ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Beyrut 1984, VII, 532.

²¹ Teğabün 64/2.

²² Zeydân, *Ahkâmü'l-üsre*, VII, 9.

²³ Karaman, *Mukayeseli*, III, 375; Ateş de benzer bir yaklaşımda bulunmaktadır. Bkz. Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, İst. 1989, II, 472, 473.

²⁴ Derveze, *a.g.e.*, VII, 32.

mecûsî, putperest ve ehl-i kitap kâfirlerinin erkekleri ile de müslüman bayanın evlenmesi yasak olmalıdır. Nitekim, **Kâsânî (ö.587/1191)** gibi bazı alimler, illet benzerliği dolayısı ile, müşrik erkeklerle evlenme yasağı getiren ayeti, ehl-i kitap erkekleri ile de evlenme yasağına delil olarak göstermektedirler²⁵.

Söz konusu ayetin dikkat çektiği nokta, şu gerçeği hatırlatmaktadır: Kötü alışkanlıklar sahibi olup, kendisine arkadaşlık edenleri de bu kötü davranışlara düşürme kuşkusu bulunan bireylerle arkadaşlık edilmesinin, hem ahlaken hem de eğitim bilimi açısından yasaklandığı bilinmektedir. Bu mantık doğrultusunda düşünüldüğünde, erkek yada bayan olması fark etmeksizin, kişileri küfre ve neticede ateşe davet eden kimselerle hayat arkadaşlığı anlamına gelecek olan evliliğin yasaklanması, sağduyulu her insanın kabulü olsa gerektir.

vii- İslam anlayışına göre, kâfirlerle müslümanlar arasında velayet bağı kurulamaz²⁶. Bu ilkenin dayandığı ayet, **"...Allah kâfirler için mü'minler aleyhine asla bir yol vermeyecek"**²⁷ şeklindedir. Buna göre, müslüman bir bayanın kâfir bir erkekle evlenmesi demek, kâfirin müslüman üzerinde velayet kurması demektir ki, bu caiz değildir. Ehl-i kitap olan şahsın ise, kâfir olduğu, nasla sabit olduğuna göre, müslüman bir bayanın, velev ki ehl-i kitaptan olsun, kâfir bir erkekle evlenmesi nasla yasaklanmış olmaktadır²⁸.

Sonuç olarak şu söylenebilir: İslam alimleri, yukarıdaki gerekçelerle, birçok ayet nassına dayanarak, müşrik olsun, ehl-i kitap olsun, her tür kâfirle, müslüman bayanın evlenmesinin, bizzat Kur'ân tarafından yasaklandığında görüş birliği içinde- dirler.

b- Sünnet

İslam bilginleri, müslüman bayanın gayr-i müslim bir erkekle evliliğinin yasak olduğu hükmünü, birinci madde altında verilen ayetlere dayandırmışlar, konu ile ilgili hadis naslarında (merfu ya da mevkuf-maktu), ehl-i kitap erkekle evlenme yasağının daha açık bir şekilde ifade edilmesine rağmen- ya teknik anlamda bu rivayetleri sağlıklı/sahih-ihticaca elverişli bulmadıklarından, ya da, bu hükmün ayet naslarından elde edilmesi hususunda, herhangi bir kuşku taşımadıklarından, yer vermemişlerdir²⁹. Ancak, biz burada, müslüman bayanın gayr-i müslim erkekle evlenemeyeceği ile ilgili bazı rivayetleri nakletmek ve kısaca da olsa, değerlendirmek istiyoruz. İlgili rivayetlerden bazıları şöyledir:

i- Câbir b. Abdillâh anlatıyor; Rasulülla (s.a.) şöyle buyurdu: **"Biz ehl-i kitabın bayanları ile evlenebiliriz, ancak onlar bizim bayanlarımızla evlenemezler"**³⁰. Yalnızca Taberî'nin (ö.310/923) tefsirinde nakledilen bu rivayet hakkında müellif; senesinde

²⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, II, 272.

²⁶ Kâfirle müslüman arasında velayet bağının olamayacağı hakkında bilgi için bkz. İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid**, Beyrut 1992, II, 15; Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, **Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc**, Daru'l-Fikr ts., III, 156.

²⁷ **Nisâ** 4/141.

²⁸ Kâsânî, *a.g.e.*, II, 272; İbn Hazm, *a.g.e.*, IX,19.; Vehbe Zuhaylî, **İslam Fıkhı Ansiklopedisi**, terc. Komisyon, İst. 1992, IX, 122,123.

²⁹ Şamil Dağcı, müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenemeyeceği şeklindeki hükmün Kur'ân'a değil de Sünnet'e dayandığı görüşünü benimsemekte, Kur'ân ayetlerinden bu hükme ulaşmanın imkansızlığını savunmakta ise de, hükme delil olabilecek bir hadis göstermemektedir. Bkz. Şamil Dağcı, **"İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II (Geçici Evlenme Engelleri)**, AÜİFD, Ankara 2000, s.143.

³⁰ Taberî, *a.g.e.*, II, 378.

zayıf raviler bulunduğunu belirtmekle birlikte, bu sözün hüküm/anlam itibariyle doğruluğunda İslam alimlerinin ittifakının olduğunu nakletmektedir³¹. Bu rivayeti, bu şekliyle başka bir kaynakta tespit edemedik.

ii- Hz. Peygamber, **“İslam en üstün dindir, başka hiçbir din ona galebe çalamaz”**³² buyurmuştur. Hanefi hukukçularından Serahsî (ö.483/1090), müslüman bayanın gayr-i müslimlerle evlenmeleri yasağını, konu ile ilgili ayetler yanında, bu hadise dayandırmaktadır³³. Zira, ona göre, bir bayan evlilik sonrasında, kocasının velayeti altına gireceğinden, müslüman bayanın İslam dışında, herhangi bir din mensubu ile evlilik yapması, başka bir din mensubunun velayeti altına girmesini, o da başka bir din mensubunun müslümana galebe çalmasını gerektirir ki, bu durum, yukarıda zikredilen hadisle çelişmektedir. Bu nedenle, müslüman bayanın, İslam dışı herhangi bir din mensubu erkekle evlenmesi caiz değildir.

iii- Hz. Ömer diyor ki; “Müslüman bir erkek, Hıristiyan bir bayanla evlenebilir, ancak, Hıristiyan erkek, müslüman bayanla evlenemez”³⁴.

Bu rivayet, Abdurrezzak, Taberi ve Beyhaki tarafından nakledilmiştir.

iv- Cabir b. Abdillâh diyor ki; “Ehl-i kitabın bayanları bize helaldir, bizim bayanlarımız onlara haramdır”³⁵.

Yine Cabir b. Abdillâh kendisine sorulan; “Bir kimsenin müslüman bir cariyesi ve Hıristiyan bir kölesi bulursa, kölesi ile cariyesini evlendirmesi helal olur mu? şeklindeki soruya; “hayır, helal olmaz” diye cevap vermiştir..

v- İbn Abbas’ın anlayışına göre, “ Allah Muhammed’le hakkı gönderdi, dinimiz dinlerin en hayırlısı, milletimiz diğer milletlerin en üstünüdür. Biz onların bayanlarını nikahlayabiliriz, onlar ise bizim bayanlarımızla nikahlanamazlar”³⁶.

İbn Abbas’dan nakledilen diğer bir rivayete göre, o şöyle söylemiştir; “Hıristiyan kocanın hıristiyan eşi müslüman olsa, araları ayrılır ve kadın mehir alamaz”³⁷.

vi- İlk dönem alimlerinden Ma’mer, Katâde ve Zührî; “...inanıncaya kadar müşrik erkeklerle müslüman bir bayanı evlendirmeyiniz...” ayetinin tefsiri olarak; **“Bir müslümanın Yahudi, Hıristiyan ya da Müşrik bir erkekle, yani dininden olmayan birisi ile, müslüman bir bayanı nikahlaması helal olmaz”** şeklinde açıklamada bulunmuşlardır³⁸.

Müslüman bayanların ehl-i kitap erkekle evlenemeyeceği şeklinde, İslam hukukunda ittifakla benimsenmiş olan hükmün, Kur’ân naslarına değil de, Sünnet naslarına dayandığı şeklindeki bir iddia, **Şamil Dağcı** tarafından savunulmakta ise de, bu fazla taraftar bulmayan bir görüştür. Çünkü, konu hakkındaki hükme yer veren İslam alimlerinin çoğu, bu hükmün ayetlerden anlaşılan bir hüküm olduğunu benimsemişlerdir. Ancak, -görebildiğimiz kadarıyla- Hanefilerden Serahsî, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenemeyeceğinin kaynağının **“İslam üstündür, diğer hiçbir din ona galebe çalamaz”** şeklindeki sünnet olduğu görüşündedir.

³¹ Taberî, *a.g.e.*, II, 378.

³² Buhârî, *Cenâiz* 79.

³³ Serahsî, *a.g.e.*, V, 45.

³⁴ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, Beyrut 1972, no. 10058; Taberî, *a.g.e.*, II, 378; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut 1344, VII, 172.

³⁵ Abdurrezzâk, *a.g.e.*, no. 1082.; Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 172.

³⁶ Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 172.

³⁷ Abdurrezzâk, *a.g.e.*, no. 10080.

³⁸ Taberî, *a.g.e.*, II, 379.

Konu ile ilgili olarak, sahih sünnet verilerini toplayan kaynak eserler içinde yaptığımız araştırmada, biz de, konu hakkında sarıh ve sahih bir hadise ulaşamadık. Ancak, Serahsî'nin yorumu kabul edilirse, "...الاسلام يعلمو" şeklindeki sahih hadis bu konuya delil olarak gösterilebilecektir³⁹.

Konu hakkındaki hükmün Sünnet kaynaklı olduğunu savunan Dağcı, hangi hadisin bu hükme kaynaklık ettiğine açıklık getirmemektedir⁴⁰. İslam aleminde asırlardır kabul edilmiş bulunan hükme, Kur'ân ayetlerinden ulaşılmamasının imkansız olduğunu söylemek, aşırı iddialı bir ifade olup, hükmün ayete dayandığını iddia eden çoğunluğun görüşünü görmezlikten gelmek anlamı içermektedir.

Görüldüğü gibi, bu rivayetlerden, müslüman bir bayanın, ehl-i kitap erkeklerle evliliğinin yasak olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Her ne kadar, rivayetler tek tek, metin ya da senet açısından tenkit edilebilirse de, bütün halinde bakıldığında, hepsinin birleştiği ortak noktanın aynı olduğunda bir kuşku olmadığı gibi, bu rivayetlerin Kur'ân'dan anlaşılan hükümle çelişmesi de söz konusu değildir.

2- Aklî Deliller

Diğer dinlerdekine benzer bir şekilde, İslam da, evlenecek eşler arasında, din açısından denkliği şart koşmaktadır. İslam hukuk ekolleri arasında, başka açılardan da eşler arasındaki denkliğin şart olup olmadığı tartışılmışsa da⁴¹, din açısından denklik, bizzat Kur'ân nassı ile belirlendiğinden, bu husus ittifakla benimsenmiş olup, çalışmamızın önceki bölümlerinde, konu ile ilgili ayetlere ve yorumlarına yer verilmişti. Denklikte, bayan asıl kabul edilerek, erkeğin bayana denk olup olmadığına bakılmış olup, bu nedenle, müslüman bayanın kendisine din açısından denk olmayan hiçbir erkekle evlenmesine müsaade edilmemiştir.

Genel anlamda, gayr-i müslim erkeklerle, özel olarak ise, ehl-i kitap erkekleri ile müslüman bir bayan arasındaki evlenme yasağının gerekçeleri olarak da değerlendirilebileceğimiz akli delilleri şöyle sıralamak mümkündür.

a-Kadınların Zararlı Propagandaya/ Telkine Maruz Kalmaları Sonucu, Bu Telkinden Aşırı Derecede Etkilenerek Harama Düşmeleri Korkusu

Kur'ân, eşler arasındaki din farkının evlenme engeli oluşturmasının nedeni olarak, "*farklı din mensuplarının, müslümanları ateşe/cehenneme davet edecek olmaları*"⁴² nı göstermektedir. Burada şu gerçek göz ardı edilmemelidir: Her farklı inanaşa ve dünya görüşüne sahip olan kimse, içinde bulunduğu anlayışın daha doğru ve daha iyi olduğu düşüncesiyle, bu fırkanın/grubun içinde yer almaktadır. Bu anlayışın zorunlu sonucu olarak, her birey, içinde bulunduğu gurubun anlayışını başkalarına anlatacak, onların da bu grupta yer almalarını arzu edecektir. Buna göre, her tür küfür inancına sahip olanların da, bu inançlarını doğru bulmaları nedeniyle, eşine dostuna anlatmaları, onların da bu anlayışı benimsemeleri için tebliğde/telkinde bulunmaları kaçınılmazdır. Bu telkinlerin kamu düzenini bozacak derecede olmasına müsaade edilmezse de, normal şartlarda bu hareket, inanç-fikir açıklama hürriyeti kapsamında olup, bunun yasaklanması hukuki olmayacağı gibi, mümkün de gözükmemektedir.

³⁹ Buhârî, *Cenâiz* 79.

⁴⁰ Bkz. Dağcı, *a.g.m.*, s. 143.

⁴¹ Evlilikte denklik konusu ile ilgili bilgi için bkz. Şirbîni, *a.g.e.*, III, 183-190; İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 185 vd.; ayrıca bkz. Hamza Aktan, "*Kefâet*", *DİA*, XXV, 166-169.

⁴² *Bakara* 2/221.

Şüphesiz, bozuk inanç sahiplerinin çevresine verecekleri tehlikelerden korunmanın birincil koşulu, telkine muhatap kalabilecek insanların eğitilmesi, yanlış inançların bozuk yönlerinin kendilerine anlatılması, bunun yanında, bireylerin kabul ettikleri din hakkında sağlıklı bir din eğitimi almaları ise de, bu tür telkinleri yapabilecek kişilerden, bu tür telkinin etkisi altında kalabilecek kişileri uzak tutmak da, dün olduğu gibi, günümüzde de, bireyleri korumada ilk akla gelen bir yol olarak izlenmektedir. Nitekim, gayr-i müslim unsurlarla evliliğin yasaklanması ile, İslam tarafından yapılmak istenen de bu olsa gerektir.

Günümüz İslam toplumlarına bakıldığında, daha ziyade bayanların, gerçek anlamda din eğitimi alamamaları nedeniyle, yanlış inanç ve propagandalardan etkilenme ihtimallerinin, erkeklere oranla yüksek olması, müslüman bayanların, bozuk inanç gruplarından gelecek olan olumsuz propagandaya karşı da korunmalarını gerektirmektedir.

b- Aile Hukuku Açısından Kadınların Erkeklerin Kendilerine Tahakküm Edecek Statüde Bulunmaları

Son asırda gerçekleştirilen değişikliklere kadar, gerek batı dünyası, gerekse İslam dünyasındaki anlayışa göre, aile hukukunda erkek ve kadının statüsü hiyerarşik bir durum arz edecek şekilde, farklı olarak şekillenmişti. Örneğin; evin reisinin erkek olması⁴³; bayanın birçok konuda kocasının vereceği kararlara uyacak olması; evlilik birliği ve çocuklar hakkında verilecek kararlarda son sözü söylemeye erkeğin yetkili kılınması⁴⁴; boşanma kararı almada erkeğin daha imtiyazlı durumda olması⁴⁵, bu farklı hukuki statülerden bazılarıdır. Görüldüğü gibi, erkeğin ailede hukuken de üstün konumda bulunması, müslüman bayanın gayr-i müslim bir erkekle evlenmesinin yasaklanması nedenlerindedir⁴⁶.

c- Bayanların Fizyolojik Olarak, Erkeklere Oranla Daha Fazla Etkilenmeye Müsait Olmaları

İslami kaynakların hemen tamamında, müslüman bayanın farklı dinden bir erkekle evlenme yasağı hakkındaki gerekçeler tespit edilmeye çalışılırken, fikir birliği halinde, *“bayanların adeten, etkilenmeye daha müsait oldukları”* tezi savunulmakta⁴⁷, bu tespit/kabul, ayrıca, bayanların hukuken erkeklerden farklı statüde bulunmaları ve az eğitilmiş olmaları sonucu olarak, adeten, dini konularda kocalarını taklit etmeleri sebebiyle, onların hal ve hareketlerinden etkilenen olmaları şeklindeki argümanlarla desteklenmektedir.

d- Müslüman Bayanın Gerçek Anlamda İnanç Özgürlüğünü Kullanamayacak

⁴³ Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 175; Cassâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut 1985, III, 149; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, ts. (Eser Neşriyat), II, 1348,1349.

⁴⁴ Çocuklar üzerindeki velayet hakkında, ehliyet arızası bulunanların ve kız çocuklarının evlendirilmesi hususunda erkeğin bayana nazaran, öncelik hakkına sahip olduğu ile ilgili bilgi için bkz. Şirbînî, *a.g.e.*, III, 169; Celal Erbay, *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, Bakü 1995, s. 165.

⁴⁵ Erkeğin boşama yetkisi ve kullanımı hakkında geniş bilgi için bkz. Nihat Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, İstanbul 2001, “Kocanın Boşama Yetkisi” Bölümü, s. 33-71.

⁴⁶ Nitekim İbn Teymiyye de, bu durumu, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenmesi yasağının gerekçelerinden biri olarak görmektedir. Bkz. İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XXXII, 184,185.

⁴⁷ Örnek olarak bkz. Kâsânî, *a.g.e.*, II, 272; Şirbînî, *a.g.e.*, III, 187; bu anlayışın günümüzde bilimsel çalışmalarla teyit edildiği hakkındaki bilgi için bkz. Alparslan Usal-Zeynep Arslan, *Davranış Bilimleri (Sosyal Psikoloji)*, İzmir 1995, s.181,182; ayrıca bkz. Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Samsun 1998, s. 100; Hüseyin Peker, *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler*, Ankara Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1979, s. 17vd.

Olması

Bilindiği gibi, inanç özgürlüğü; kişilerin özgür olarak bir inanç sistemini benimseme, o sistemin gereklerine göre ibadetini yapma, bu inanç sisteminin sosyal hayatta bireyden istediklerini - kamu düzenini bozmadan ve diğer bireylerin inanç özgürlüklerine müdahalede bulunmadan- yerine getirebilme ve bu sistemin esasları doğrultusunda çocuklarını eğitime ve zorlamada bulunmaksızın, bu sistemi diğer bireylere duyurma/tebliğ etme imkanı sağlamaktadır⁴⁸.

Ehl-i kitap erkeklerle gerçekleştirilecek olan evlilikte, müslüman bayanın, inanç özgürlüğünün değişik açılardan darbe alacağı, zaman zaman eşinin inanç özgürlüğü ile, zorunlu olarak çatışmalar yaşayacağı muhakkaktır. İşte bu nedenle de, bu tür evlilikler yasaklanmalıdır⁴⁹.

e-Eşlerin Gerçek Anlamda Kaynaşamamaları ve Birbirlerinde Sekinet Bulamayacak Olmaları

Evliliğin temel hedefleri arasında, eşlerin birbirlerinde sekinet bulmaları, birbirleri ile bütünleşmeleri, iyi ve kötü günlerinde birbirlerine şefkat ve merhametle yaklaşarak yardımcı olmaları, kulluk sınavını başarabilmek için birlikte çaba sarf etmeleri bulunmaktadır. Nitekim, evlilikten beklenen bu sonuçlara, Kur'ân'da da işaret edilmektedir: ***"Kaynaşmanız için, size kendi cinsinizden eşler yaratıp, aranızda sevgi ve merhamet oluşturması da O'nun varlığının delillerindendir..."***⁵⁰.

İslam, müntesiplerinin duygu, düşünce ve davranışlarına varıncaya kadar, yaşamlarına hakim olmayı istemektedir. Yüce Allah'ın, insanların her haline vakıf olması, onların kalblerinden geçenleri bile bilmesi, mü'minlerin ancak Allah'ın sevdiği insan ve topluluklara karşı sevgi- sempati göstermelerine müsaade edilmesi yanında, Allah'a düşmanlık eden kimselere karşı, inananların içlerinde sevgi taşıyamayacak olmaları şeklindeki Kur'ân mesajlarından, bir nevi, müslümanların hangi özellikteki insanlarla evlenebileceklerini tespit etmek mümkündür. Kur'ân perspektifinden bakıldığında, müslüman bir bayanın, bir Allah inancı yanında, ikinci, üçüncü derecede tanrıları kabul eden; Peygamberi Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmediği gibi, onu yalancı peygamberlikle suçlayan; hayat kitabı olarak benimsediği yüce kitabı Kur'ân'ı Kerim'in, Hz. Muhammed'in ashâbı tarafından kaleme alınmış olup, bir kutsallığının bulunmadığına inanan bir erkekle evlenip, onu bir koca olarak sevmesi mümkün değildir. Ayrıca, müslüman bayanın, kocasının gayr-i meşru olan isteklerine gönül hoşnutluğu içinde cevap vermesi, gayr-i müslim kocasına, hayatın her safhasında başarılı olması için yardımcı olması, doğal olarak beklenemeyeceği gibi, bayanın kocası da olsa, gayr-i müslim bir şahsa bu şekilde sevgi ve fedakarlık seferberliği yapmasına Kur'ân da müsaade etmemektedir. Nitekim şu ayet bu konuda çok çarpıcı ifadeler içermektedir: ***"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa, Allah'a ve Rasulüne düşman olanlara sevgi gösterdiklerini ve dostluk kurduklarını göremezsin. İşte onların kalplerine Allah iman***

⁴⁸ İnanç Özgürlüğü ve kapsamı hakkında geniş bilgi için bkz. H.Tahsin Fendoğlu, ***"Önceki Hukukumuzda ve Batı'da Din Özgürlüğü Teori ve Uygulaması"***, Türkiye Günlüğü, 21, Kış 1992, s. 110; Abdulkerim Osman, ***İslam'da Fikir ve İnanç Hürriyeti***, İst. ts., s. 30; Abdulkerim Zeydan, ***Ahkamü'z-zimmiyyin*** s. 98, 99; Temel Şen, ***İslam Hukukunda Fikir ve İnanç Hürriyeti***, OMÜSBE, 1998, Basılmamış Doktora tezi, s. 69-92; Saffet Köse, ***İslam Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti***, İstanbul 2003 (İz Yayıncılık).

⁴⁹ Benzer bir yaklaşım için bkz. Ateş, ***a.g.e.***, II, 473.

⁵⁰ ***Rum***, 30/21.

yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir...⁵¹.

Aynı inanç grupları arasında bile, mutlu bir aile ortamının oluşturulma ihtimalinin yüksek olması düşüncesiyle, felsefi, siyasi ve dini hassasiyetlerinde benzerlik olanların birbirleri ile evlenmeyi tercih ettikleri görülen bir gerçektir. Aksi bir tercihin, ailede huzursuzluk sebebi olduğu tecrübelerle sabit bir durum olduğuna göre, farklı inanç sistemini benimsemiş eşler arasında huzursuzluğun oluşma ihtimali daha yüksek olacaktır. Belki de, bu tür evliliklerde, aile huzurunun yakalanması çok nadir görülebilecektir.

f- Çocuklara İslâmî Terbiyenin Verilemeyeceği ve Çocukların İslâmî Eğitimden Yoksun Olarak Yetişme Riski

İslam hukukuna göre, rüştüne erene kadar çocukların, babanın velayeti altında bulunmaları, müslüman bayanın, onların eğitim ve öğretimini kendi inancı doğrultusuna yaptırılmayacak olma riskini artırmaktadır. Böylelikle, anneleri müslüman olsa da, gayr-i müslim babanın çocukları, İslâmî terbiyeden uzak bir şekilde yetiştirilebileceklerdir⁵².

Bu konuda, babanın hoşgörü ile davranacak olması, çocukların, eşinin dini inançları doğrultusunda yetişmelerine karşı çıkmayacak olması, ferdi insiyatiflerden öte bir şey olmayıp, bu davranış hukuki bir güvence içermemektedir. Hatta, bu konuda, hukuki düzenleme yapılarak, çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi konularında bay ve bayana eşit şekilde hak verilse bile, bunun pratiğe taşınmasında benzer sorunlar çıkacaktır. Çünkü, hiç kimse, çocuklarının bir müddet İslam eğitimi, bir müddet ise, Hıristiyan yada Yahudilik eğitimi almasına, görgü kurallarından bir kısmını İslam'dan diğer kısmını ise babanın mensup olduğu dinden almasına rıza göstermeyeceklerdir. Nitekim bu düşünce, bütün dinlerde benimsendiğinden, Yahudi veya Hıristiyan teologlar da, bir Yahudi ve Hıristiyan ailesinde yetişen çocukların farklı dini esaslara göre eğitilmesini hoş karşılamamaktadırlar. Eşler arasındaki din farkının, bu noktada sorun oluşturacağını onlar da kabul ettiklerinden, kendi din mensuplarının farklı dinden olanlarla evlenmelerine müsaade etmemektedirler. Ancak, günümüzde bazı Hıristiyan papazların, çocuğun Hıristiyanlık dini esaslarına göre eğitilmesi şartıyla, bu tür evliliğe müsaade ettikleri bilinmektedir.

3. Delillerin Değerlendirilmesi

Konumuzla ilgili olarak, klasik dönem İslam alimlerinden her birinin delil olarak dayandığı ayetin, müslüman bayanın kitap ehli erkekle evlenmesinin yasak olduğuna delaleti tartışılabilirse de, bir bütün halinde, ilgili ayetlere bakılarak, hükme ulaşmaya çalışıldığında, müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenmesinin yasaklanmış olduğu anlaşılabilir. Şöyle ki;

a-Kur'ân, kâfirlerin iki grup olduğunu, bir grubunun müşrik, diğer grubunun ise ehl-i kitap olduğunu beyan etmektedir. Kur'ân; müslüman bayan ve erkeğin, hem müşrik hem de kâfirlerle evlenemeyeceği hakkında genel bir hüküm koymuştur. Peygamberliğin sonlarına doğru, Kur'ân mesajlarının tamamlanmasına yakın dönemde ise, müslüman erkeklerin iffetli olan ehl-i kitap bayanları ile evlenebilecekleri şeklinde istisnai bir hüküm getirmiş olup, müslüman bayanlar hakkında yeni bir hüküm getirilmemiştir. Başka din mensupları ile evlenme hakkında genel hüküm

⁵¹ *Mücadele* 58/22.

⁵² Benzer değerlendirme için bkz. M.Ali es-Sâbûnî, *Revâi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, Dersaadet ofset, I, 289,290; Mevdûdî, *Fetvalar*, çev. Mahmud Osmanoğlu- A.Hamdi Chohan, İst. 1992, I, 416.

koyan ayetler, bu tür evliliğin yasak olduğunu ifade etmektedirler. Ancak, sonradan gelerek, erkeklerin ehl-i kitap bayanları ile evlenebileceğini ifade eden ayet ise, bu yasaktan bir durumu istisna etmiştir. Buna göre, sonuç itibarıyla, Kur'ân' ayetlerinden anlaşılan şeyin; **müslüman bayan ve erkeğin, müslüman olmayan kimselerle evlenmelerinin yasak olduğu, ancak, müslüman erkeğin ehl-i kitaptan olup, muhsan olan bayanlarla evlenmesinin meşru olduğu, şeklinde olmalıdır**⁶³.

Konu hakkındaki genel yasaktan, müslüman bayanla ilgili istisnai bir hüküm bulunmadığına göre, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenememe yasağı, kâfirlerle, müşriklerle evlenmeyin, şeklindeki ayetler mucebince devam etmektedir. Çünkü, ehl-i kitabın da inanç itibarıyla kâfir yada müşrik olarak nitelendiği, Kur'ân nassı ile sabittir.

b- Müslüman erkeklerin, ehl-i kitap bayanlardan muhsan olanları ile evlenebileceğini ifade eden ayet, konu hakkında yasaklama şeklinde bir düzenleme getirmekte, aksine, daha önce yaptığı genel düzenlemeyi tahsis etmektedir. Bu ayette, müslüman erkeklerle alakalı yeni bir düzenleme yapılırken, müslüman bayanlarla ilgili yeni bir düzenleme yapılmamıştır. Buna göre, ilgili ayetler birlikte değerlendirildiğinde, müslüman bayanın müslüman olmayan (kâfir, müşrik, ehl-i kitap, mürted) hiçbir erkekle evlenemeyeceği sonucuna ulaşılabilmektedir. Konu hakkındaki hükümün Kur'ân naslarından çıkarılması bu kadar açık olduğundan, İslam tarihinin ilk günlerinden beri, konu hep böyle anlaşılmış, gerek teoride, gerekse pratik hayatta, hiçbir farklı görüş ve uygulama söz konusu edilmemiştir.

c- Müslüman bayanın kitâbî bir erkekle evlenmesinin caiz olmadığı hükmünü teyit amaçlı olarak, Hz. Peygamber, Sahabe ve Tâbiûn büyüklerinden nakledilen rivayetlere gelince, bunlar, sahih hadisleri toplama düşüncesiyle oluşturulmuş hadis kaynaklarında mevcut değilse de, bu rivayetlerin gerek mevzuat kitaplarında yer almaması, gerekse konu ile ilgili ayetlerden çıkarılan sonuçlarla çelişmemeleri nedeniyle, bu rivayetler sened tekniği açısından zayıf görülebilecek olsalar bile, **"müslüman bayanın ehl-i kitap bir erkekle evlenemeyeceği"** görüşünü teyit amaçlı birer delil olarak kullanılabilmesini düşünmekteyiz.

Burada zikredilen rivayetler, en azından, ilk dönemden beri, bu konuda malum olan görüşün yaygın halde bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca, klasik literatürümüzde, bu konuda oluşmuş farklı bir görüşün bulunmayışı, o dönem alimleri nezdinde, konunun açık bir şekilde, değişik yoruma meydan vermeksizin, naslar tarafından düzenlendiğine inanıldığını göstermektedir. Bunun bir başka delili de, müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenmesinin yasak olduğu hakkında, İslam alimlerinin *icma*'ının bulunduğu iddia edilmesidir⁶⁴. Kaynakta, iddia edilen icmaın sarih ya da sükût şeklinde gerçekleştiği ifade edilmediğinden, biz bilimsel kural gereği, bu iddiaya kuşku ile yaklaşmayı terk etmemiş olmakla birlikte, konu hakkında farklı rivayet ve görüşlerin bulunmayışı, bizde, konumuzla ilgili olarak, icmaın bulunduğu iddiasının doğruluğu hakkında bir kanaat oluşturmaktadır.

Müslüman bayanların ehl-i kitap erkekle evlenemeyeceği şeklinde, İslam hukukunda ittifakla benimsenmiş olan hükmün, Kur'ân naslarına değil de, Sünnet naslarına dayandığı şeklindeki bir iddia, **Şamil Dağcı** tarafından savunulmakta ise de, bu görüş fazla taraftar bulmadığı gibi, görüşü benimseyen bizzat Dağcı tarafından

⁶³ Benzer değerlendirmeler için bkz. Yazır, *a.g.e.*, II, 774.

⁶⁴ Bkz. Taberî, *a.g.e.*, II, 378.

da sünnet kaynağı gösterilmemiştir⁵⁵. Konu hakkındaki hükme yer veren İslam alimlerinin çoğu, bu hükmün ayetlerden anlaşılan bir hüküm olduğunu benimsemişlerdir. Ancak, -görebildiğimiz kadarıyla- Hanefilerden Serahsî, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenemeyeceğinin kaynağının **“İslam üstündür, diğer hiçbir din ona galebe çalamaz”** şeklindeki sünnet olduğu görüşündedir. Konu ile ilgili olarak, sahih sünnet verilerini toplayan kaynak eserler içinde yaptığımız araştırmada, biz de, konu hakkında sarih ve sahih bir merfû hadise ulaşamadık. Ancak, Serahsî'nin yorumu kabul edilirse, “...الاسلام يعلو...” şeklindeki sahih hadis, bu konunun sünnetten delili olarak gösterilebilecektir⁵⁶.

Müslüman bayanın gayr-i müslim herhangi bir erkekle evlendirilmesinin doğru olmadığı/yasak olduğu görüşüne gerekçe olarak ileri sürülen akli delillerde de isâbet kaydedildiğini düşündüğümüzden, görüş sahiplerinin taşıdıkları kuşkunun günümüz için de geçerli olduğu söylenebilir.

B- EHL-İ KİTAP ERKEKLE EVLENMENİN MEŞRU OLDUĞU VE DELİLLERİ

Günümüz araştırmacılarından bazıları, müslüman erkeğin ehl-i kitap bayanla evlenmesine müsaade edildiği gibi, müslüman bayanın da ehl-i kitaptan bir erkekle evlenmesinin İslam hukuku bağlamında meşru olduğunu savunmakta, bu konuda naslarda bir yasaklama bulunmadığını iddia etmektedirler. Bu görüş sahiplerinin delillerini⁵⁷ kendi ifadelerine de atıfta bulunarak, şöylece sıralamak mümkündür:

1- Deliller

a- Müslüman bayanın herhangi bir gayri müslimle evlenebileceğinin savunularından Yaşar Nuri Öztürk, bu görüşü şu şekilde delillendirmektedir: “Kur’ân’da, ehl-i kitap erkekleri ile evlenme yasağı konusunda açık bir hüküm yoktur. Klasik dönem alimleri, müşriklerle ve kâfirlerle evlenmeyi yasaklayan ayetleri, Ehl-i Kitapın erkekleri ile de evlenmenin müslümanlara yasak olduğunun ilanı olarak değerlendirmişlerdir. Bu, Kur’ân’da yer almayan bir hükmü Kur’ân’a yamamaktır. Dolayısı ile, örneğin, müslüman bayanın Hıristiyan bir erkekle evlenmesi halinde, bu nikah geçersiz sayılamaz”.

b- Yine Öztürk’e göre; “Siyasal ve sosyolojik gerekçelerle, Ehl-i Kitap erkekleri ile evlenmenin yasaklanması gerektiği savunulabilirse de, bu yasağın zorlama tevil-lerle Kur’ân’a dayandırılması savunulamaz. Çünkü, Allah’ın dinine hüküm eklemeye kalkmak, gerekçesi ne olursa olsun, bir günahtır”.

c- Öztürk’e göre, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenmesinin yasaklanmasındaki neden; “İslam hukukçularının kendi yaşadıkları dönemin sosyal şartları doğrultusunda yaptıkları içtihatlarına dayanan bu hükmün gerekçesi, “müslüman bayanın gayr-i müslim bir aileye giderek, orada eriyip, müslümanlığını kaybetme korkusudur”. Bu nedenle, müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenemeyeceğini savunanlara göre, müslüman bayanın gayr-i müslimle evlenmesine müsaade edilmemelidir”.

“Fakihlerin bu yaklaşımı, birçok konuda olduğu gibi, bayanları tam insan saymamalarından kaynaklanmaktadır. Ancak, hayat birçok yerde onları yalanlamaktadır. Onların düşündüğünün tersine, çoğu kez ehl-i kitap bayanlarla evlenen erkekler, heder olup gitmekte, aksine, ehl-i kitap erkeklerle evlenen müslüman bayanlarsa,

⁵⁵ Bkz. Dağcı, *a.g.m.*, s. 143.

⁵⁶ Buhârî, *Cenâiz* 79.

⁵⁷ Konu hakkında görüş ve delilleri için bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’ân’daki İslam*, İst. 1994, s.425,426; Hüseyin Atay, *Kur’ân’a Göre Araştırmalar*, Ankara 1997, I-III, s.61-63.

hem kendilerini korumakta, hem de doğacak çocukların İslam'a ısındırılmasında birinci derecede rol oynamaktadırlar".

d- "Benliğini yitirme veya doğacak çocuklara etki edip etmeme, bir cinsiyet meselesi değil, bir iman-kültür ve kişilik meselesidir. Ne var ki, gelenekçi fakihler, kadınlara bakışlarındaki acımasızlık ve şaşılık yüzünden, bu gerçeği görememiş veya görmezlikten gelmişlerdir. Onların mantığına bakılırsa, Allah ve dinle en küçük bir bağı olmayan ehl-i kitap bir bayan alınır da, Allah'a inanmış, samimi ve dürüst bir ehl-i kitap erkekle evlenilmez. Doğrusu şu ki, fakihlerin şu mantığı, ne din realitesine ne de akla uygun düşmektedir".

e- Hüseyin Atay'ın ileri sürdüğü deliller ise, şunlardır: "Gayri müslim ülkelerdeki müslüman erkeklerin müslüman kızlarla evlenmek yerine, ehl-i kitap bayanlarla evleniyor olmaları, müslüman bayanın ömür boyu müslüman bir erkekle evlenme şansını kaybetmesine neden olmaktadır. Bekarlık çok işkenceli bir durum olup, İslam dini, insanlara işkence çektirmek için gelmemiştir. Bu gerekçe ile, müslüman bayanın, müslüman bir erkekle evlenme şansının olmadığı/az olduğu yerlerde, ehl-i kitap erkekle evlenebilecektir".

f- "Gayr-i müslim erkekle evlenecek müslüman bayan, eğer dinini biliyor ve onun şuurunda ise, onu çocuklarına, etrafına, hatta kocasına aşılabilir. Ama, dininden hiçbir haberi yoksa, ona aldırış etmiyorsa, zaten kaybedilmiş bir insan gücüdür. Belki daha az zararı olabilir. Ama şunu da unutmamalı ki, böyle bir kimse, belki de, psiko- sosyal sebeplerle eski aidiyetini daha çok arar ve ona bağlanabilir"⁵⁸.

g- "Ben İslam'ın , insanlara maddi ve manevi sıkıntı çektirmek için gelmediğini, onların huzurunu kaçırmak, Allah'ın yarattığı tabii haklardan mahrum etmek için hükümler koymadığını biliyor ve ona inanıyorum. İslam'ın getirdiği hükümlerde insan tabiatını zorlama ve insani haklarını kullanmasını yasaklama diye bir tutumu yoktur. Bu nedenle, müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenebileceği fetvasını verdim"⁵⁹.

h- "İslam, diğer dinlerin ve milletlerin nikahlarını ve bu nikaha bağlı neseplerin sübutunu kabul eder. Nikah akdinin sağlığı ve sıhhati hususunda din şartı yoktur. Din ancak sosyal açıdan bir ön şart olabilir. İslam alimi yalnız kendi problemini değil, bütün insanların ve müslümanların problemlerini de çözmeyi düşünmek zorundadır. Başkası da çözüm getirsin, hangisi daha kolay uygulanabilirse, o uygulan-sın. Belki de her bir çözüm bir aileye ve bir duruma daha uygun düşer. Yabancılarla evlenme bir insan kaybedip etmeme sorunundan ayrı olarak, bir insan gücü kazanıp kazanmama yönünden de düşünülmelidir".

i- Bir bilimsel toplantıda, konunun tartışıldığı oturumda, büyüklerimizden biri, Mümtehine suresi 10. ayetin, müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenebileceğine delil olma ihtimalinin araştırılmasına dikkat çekmişti. Hocamız, söz konusu toplantıda, zikri geçen ayetle alakalı olarak şu değerlendirmeyi yapmıştı: "Yüce Allah, söz konusu ayette⁶⁰, ülkelerinden hicret ederek İslam diyarına gelmiş olan bayanların hakikaten müslüman olduklarını anladığınızda, onları geri kocalarına göndermeyin,

⁵⁸ Atay, *a.g.e.*, I-III, 62.

⁵⁹ Atay, *a.g.e.*, I-III, 62.

⁶⁰ Tartışmaya konu olan ayetin meali şöyledir: "Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadın olduklarını öğrenirseniz, onları kafirlere geri göndermeyin. Çünkü, bunlar onlara, onlar da bunlara helal değildir..." Mümtehine 60/10.

çünkü onlar müşrik kocalarına helal değildir buyurmaktadır. Ancak, ayette müslüman olmalarına rağmen, yurtlarından çıkmayarak, eski ailelerinde kalmayı isteyenlerin, müşrik kocaları ile evliliklerinin devamı hakkında bir hüküm getirilmemiştir. İşte buradan hareketle şu sonuca ulaşılabilir; müslüman bayanın diğer din mensupları ile evliliği, dönemin sosyo-kültürel durumuna göre düzenlenebilecek olup, bu konuda yasaklayıcı şekilde bağlayıcı bir hüküm bulunmamaktadır. Yani, günümüzde müslüman bayanların ehl-i kitap erkekle evliliğine ihtiyaç duyuluyorsa, bu tür evliliklerde kamu zararı söz konusu değilse, müsaade edilebilir. Hem, devletler arası hukukta mütekabiliyet esası mevcuttur. Siz diyalog kurduğunuz bir devlete mensup bayanla evlenebilecekseniz, sizin bayanlarınız da onlarla evlenebilmelidir”.

Görüldüğü gibi, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenemeyeceği görüşünü eleştirenler, görüşlerini şu argümanlar üzerine bina etmişlerdir: Klasik dönemden beri kabul edilen yasağın Kur’ân’a ve sahih sünnete dayanmayıp, aksine, bu hüküm, dönemin sosyal ve siyasi şartları gereği, alimlerin içtihadına dayanmakta olup, değişime açık bir hükümdür. Bazı ayetlerin yorumundan hareketle, müslüman bayanın diğer din mensupları ile evlenebileceği delillendirilebilecektir. Nikah akdinin sıhhati hususunda, müslüman bayanın evleneceği erkeğin müslüman olması gerektiği şeklinde, eşler arasındaki din birliği şartının naslardan sağlıklı bir dayanağı yoktur. Ehl-i kitap erkekle müslüman bir bayanın evlenemeyeceği içtihadı, kadının zayıf yaratıldığı, korunmaya muhtaç olduğu, bu nedenle de, farklı din mensubu ile evlendiğinde, inancına ve kültürüne yabancı kalacağı, hatta kısa zaman içinde kutsallarına sırt çevireceği şeklindeki, kadına bakıştaki şaşılıktan neşet etmektedir. Bu hüküm, birçok ülkede, müslüman bayanın evlilik kurma şansını azalttığından, uygulanması birçok kimsenin sıkıntıya düşmesini gerektirecektir ki, bu İslam’ın rahmet ve huzur dini oluşu ile ters düşmektedir. Ehl-i kitapla evlilik hususunda, müslüman bayanın kaybedileceği korkusu, gerektiğinden fazla abartılmış olup, bunun yanında, ehl-i kitap bir erkeğin İslam’a kazandırılma şansı göz ardı edilmiştir.

2- Delillerin Değerlendirilmesi

Müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenebileceğini savunanların delillerini değerlendirirken, yukarıdaki sırayı aynen takip etmenin faydalı olacağını düşünmekteyiz.

a- Birinci maddede; Öztürk tarafından, ehl-i kitap erkeklerle evlenme yasağı hakkında müstakil olarak bir ayet bulunmadığı zikredilmekte olup, klasik dönem İslam alimlerinin, içtihatları/yorumları ile bu hükme ulaştıkları beyan edilmekte, böyle bir hareketin Kur’ân’a hüküm yamama olduğu iddia edilmektedir. Bu görüş, üç açıdan tartışılacaktır.

i- Müslüman bayanların, müşrik ve kâfirlerle evlenemeyeceği hakkında müstakil bir ayet bulunmakla birlikte, özellikle ehl-i kitap erkekleri ile de evlenemeyecekleri hakkında müstakil bir ayetin bulunmadığı doğrudur. Ancak, hukuk melekesi olan herkesin kabul edeceği gibi, bazı hükümler, bizzat kanun metninde sarahaten bir dayanak bulurken, bazı hükümler ise, hukuk metinlerinin muktezası olarak, ya da hukuk metinlerinin iç bütünlüğü veya siyak sibakinin tutarlılığı için kaçınılmaz sonuç olarak ortaya çıkarlar. Özellikle, Kur’ân’ın konulara bakışı, birer kanun tekniği içinde olmadığı kabul edildikten sonra, bazı hükümlerin Kur’ân naslarından nasıl çıkarıldığı gerçeği daha iyi anlaşılmalı olacaktır.

İslam hukukçuları, yukarıda da belirtildiği gibi, Kur’ân metninden müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenme yasağına, şu yolu izleyerek, ulaşmışlardır: Kur’ân, kâfirlerin iki grup olduğunu, bir gurubunun müşrik, diğerlerin ise ehl-i kitap

olduğunu beyan etmektedir⁶¹. Kur'ân; müslüman bayan ve erkeğin, hem müşrik hem de kâfirlerle evlenemeyeceği hakkında genel bir hüküm koymuştur⁶². Peygamberliğin sonlarına doğru, Kur'ân mesajlarının tamamlanmasına yakın bir dönemde ise, müslüman erkeklerin iffetli olan ehl-i kitap bayanları ile evlenebilecekleri şeklinde istisnai bir hüküm getirmiş olup⁶³, müslüman bayanlar hakkında ise, yeni bir hüküm getirilmemiştir. Başka din mensupları ile evlenme hakkında genel hüküm koyan ayetler, bu tür evliliğin yasak olduğunu ifade etmektedirler. Ancak, sonradan gelerek, bu yasağa bir istisna getiren ayete göre, müslüman erkekler ehl-i kitap bayanları ile evlenebilecektir. Buna göre, sonuç itibarıyla, Kur'ân' ayetlerinden anlaşılan şeyin; müslüman bayan ve erkeğin, müslüman olmayan kimselerle evlenmelerinin yasak olduğu, ancak, müslüman erkeğin ehl-i kitaptan olup, muhsan olan bayanlarla evlenmesinin meşru olduğu, şeklinde olmalıdır⁶⁴.

Konu hakkındaki genel yasak, sonradan gelip, müslüman erkeğin ehl-i kitap bayanla evliliğini istisna eden ayetle tahsis görmesine rağmen, müslüman bayanın da bu yasaktan istisna edildiği hakkında bir nas bulunmadığına göre, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenememe yasağı; kâfirlerle, müşriklerle evlenmeyin, şeklindeki ayetler mucebince devam etmektedir. Çünkü, ehl-i kitabın da inanç itibarıyla kâfir yada müşrik olarak nitelendiği, Kur'ân nassı ile sabittir.

Görüldüğü gibi, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenemeyeceğini iddia etmek, konu hakkında genel hüküm koyan ayetlere ve müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınla evlenebileceği şeklinde yeni düzenleme getiren ayetin mantığına dayanmaktadır. Aksini iddia etmek ise, herhangi bir nassa dayanmadığı gibi, müslüman erkeğin ehl-i kitap bayanla evlenebileceğini ifade eden ayetteki istisnanın mevcudiyetine ters düşmektedir. Çünkü Allah, müslüman bayanların da ehl-i kitapla evlenmesine müsaade etmiş olsaydı, ayette, yalnızca iffetli olan müslüman ve ehl-i kitap bayanla evlenmenin helal kılındığı ifade edilmezdi. Müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenebileceği hakkında sünnette yeni bir düzenleme de bilinmediğine göre, bu iddia, tamamen içtihadı dayanmaktadır. Kur'ân'ın lafız ve ruhu ile çelişen bir içtihadın muteber olmadığı ise, açıklamadan varestedir.

Müslüman erkeklerin, ehl-i kitap bayanlardan muhsan olanları ile evlenebileceğini ifade eden ayet de, konu hakkında yasaklama şeklinde bir düzenleme yapan değil, daha önce yaptığı genel düzenlemeyi tahsis etme amacına yönelik bir ayettir. Bu ayette, müslüman erkeklerle alakalı yeni bir düzenleme yapılıp, onlar için müslüman bayanların yanında, muhsan olan ehl-i kitap bayanları ile de evlenebilecekleri ifade edilmişken, müslüman bayanlarla ilgili yeni bir düzenleme yapılmamış-

⁶¹ *Beyyine* 98/1.

⁶² Bkz. *Bakara* 2/221; *Mümtelime* 60/10.

⁶³ *Mâide* 5/5.

⁶⁴ Benzer değerlendirmeler için bkz. *Yazır*, a.g.e., II, 774; İzzet Derveze, *a.g.e.*, VII, 32.; Süleyman Ateş de aynı görüşte olup, şöyle söylemektedir: Bazı kişiler, müslüman kadınların erkeklerle evlenmelerinin haram olduğu hakkında bir hüküm bulunmadığını söylüyorlar ki, bu yanlıştır. Çünkü, *Maide* 5/5. ayetin amacı, müslümana helal olan şeyleri açıklamaktır. Ehl-i kitap yiyeceklerinin müslümanlara helal olduğunu açıklamış, müslümanların yiyeceklerinin de onlara helal olduğunu açıklamıştır. Helal olan kadınlar ifade edilirken, ehl-i kitabın kadınlarının müslümanlara helal olduğu açıklanmış, ancak, müslüman kadınlar da ehl-i kitaba helaldir denmemiştir. Şayet bu durum yasak olmasaydı, müslümana helal olan evliliklerin açıklandığı bu ayette bunun da yer alması gerekirdi. Bu tür bir helal yer almadığına göre, müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenmesi Kur'ân tarafından yasaklanmış demektir. Bkz. Ateş, *Tefsir*, II, 473.

tır. Buna göre, Kur'ân naslarından hareketle, müslüman bayanın müslüman olmayan (kâfir, müşrik, ehl-i kitap, mürted) hiçbir erkekle evlenemeyeceği sonucuna ulaşılabilmektedir. Konu hakkındaki hükmün Kur'ân naslarından çıkarılması bu kadar açık olduğundan, İslam tarihinin ilk günlerinden beri, konu hep böyle anlaşılmış, gerek teorik, gerekse pratik olarak, hiçbir farklı görüş ve uygulama söz konusu edilmemiştir.

ii- “Kur'ânda yer alan kâfir ve müşrik kavramının ehl-i kitabı kapsamayacağı, bu sebeple olmalı ki, Kur'ân ehl-i kitapla evlilik hususunda ayrı bir düzenleme yapılmıştır” şeklindeki görüşten hareket edildiğinde, şunu söylemek mümkündür: Kur'ân'da müslüman erkeğin ehl-i kitap bayanla evliliğine müsaade etme şeklinde bir düzenleme/hüküm bulunmakla beraber, müslüman bayanın ehl-i kitapla evlenebileceği hakkında bir hükmün bulunmadığı aşikardır. Müslüman için helal olan bazı şeylerin sayıldığı ayette, evlilik konusu da mevcut olup, evlenilmesine müsaade buyru-lanlar zikredilirken, ehl-i kitap bayanın adı geçtiği halde, ehl-i kitap erkeğin adının geçmemesinden anlaşılan, müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenmesine vahyin müsaade etmediği şeklinde olmalıdır. Çünkü, can ve ırz konularında temel hüküm, aksine delil bulununcaya kadar, insanların canlarının ve ırzlarının haram olduğudur. Buna göre, kimlerle evlenilip evlenilemeyeceği bir delile dayanmalıdır. Naslarda kendileri ile evlenmeye izin verildiğine veya evliliklerinin meşru olacağına dair işaret bulunmayan kimselerle evlilik haramdır⁶⁵. Ehl-i kitap erkekleri ile evliliğin caiz olduğuna dair, ne ayet ne de hadis şeklinde bir delil bulunmaktadır⁶⁶. Burada kullanılan; “can ve ırz konularındaki temel hükmün yasaklık olduğu” şeklindeki ilkeye itiraz edilecek olursa, bu ilkenin tersinden kabul edilmesi halinde de, müslüman bayanın ehl-i kitapla evliliğinin yasak olduğu söylenebilir. Zira, daha önce ifade edildiği gibi, bir bütün halinde ayet nasları değerlendirildiğinde, bu tür evliliğin yasaklandığına ayet delili bulmak mümkündür.

iii- Müşrik ve kâfirlerle evlenme yasağı getiren ayetlere, dikkatlice, tekrar baktığımızda şu görülecektir. Müşriklerle evlenme yasağında; “müşrik kadınlarla evlenmeyin, müşrik erkeklerle kızlarınızı evlendirmeyin” şeklinde, müslüman erkeğin de bayanın da, müşriklerle evlenemeyeceğine vurgu yapılmaktadır. Öte yandan, kâfirlerle evlilikten bahsedilirken; “inanmış kadınları kâfirlere geri göndermeyin, çünkü; kâfirler müslüman kadınlara, müslüman kadınlar da kâfirlere helal değildir” şeklindeki ifade ile, müslüman bayanların kâfirlerle evlenemeyeceği hükmü verilmekte, ayetin devamında “kâfir kadınları nikahınızda tutmayın” şeklindeki ifade ile de , müslüman erkeklerin de kâfir olan kadınlarla evlenemeyecekleri hükmü verilmektedir⁶⁷. Halbuki, tartışmasını yaptığımız, müslüman erkeğin ehl-i kitap bayan ile evlenmesine müsaade eden ayette seçilen ifade, diğerlerinden farklı olarak, yalnızca muhsan olan ehl-i kitap bayanın helal olduğu şeklindedir. Diğer ayetlerde olduğu gibi, Allah'ın muradı, bu ifade ile, müslüman kadınların da ehl-i kitapla evlenebileceğini anlatmak olsaydı, müşrik ve kâfirlerle evlilikte olduğu gibi, iki tarafı da zikretmesi beklenirdi. Ayetlerin, lafız ve mana ile birlikte vahyedildiği, bunların bize lafzen ve tevatür yolu ile rivayet edildiğine olan inancımız, böyle bir bakış açısı ile de, karşı görüşün reddedebileceğini hatırlatmaktadır.

⁶⁵ Yazır, *a.g.e.*, II, 774.

⁶⁶ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, III, 375.

⁶⁷ Bkz. *Mümtelime* 60/10.

Buraya kadar anlatılan objektif değerlendirmelere bakıldığında, hangi görüşü savunanların Kur'ân'da bulunmadığı halde, "Kur'ân'a hüküm dayatmaya çalıştıkları" görülmüş olacaktır.

Müslüman bayanın müslüman olmayan hiçbir erkekle evlenemeyeceği yargısının Kur'ân'dan çıkarıldığı, bu konudaki hükmün, bu haliyle Kur'ân'a dayandığı benimsendiğinde, müslüman bayanın bir müşrikle, ateistle evlenmesinin dinen yasak olduğu gibi, bir Yahudi veya Hıristiyan erkekle de evlenmesinin, aynı gerekçelerle yasak olduğu sonucu kabul edilmelidir. Buna göre, evlenme engeli bulunan şahıslar arasındaki evlilikler hukuken geçersiz olduğu gibi, müslüman bayanla ehl-i kitap arasında gerçekleştirilecek nikah da, İslam hukuku açısından geçersiz olacaktır.

b- Birinci madde tartışılırken belirtildiği gibi, müslüman bayanın ehl-i kitap erkekleri ile evlenme yasağı, zoraki te'villerle Kur'ân'a dayandırılmamış, aksine; karşı görüş sahipleri, görüşlerini doğrulattırmak için zorlamalarda bulunmuşlardır. Ehl-i kitap erkekle evlenme yasağı, "siyasal ve sosyolojik gerekçelerle, ilk dönem müçtehitleri tarafından ortaya konmuş bir hüküm" olmaktan çok, İslam toplumlarında, Kur'ân naslarından (bazılarına göre sünnet verilerinden) anlaşılan bir hüküm olarak benimsendiğinden, konu hakkında, tarih boyunca farklı bir görüş oluşmamıştır⁶⁸. İslami literatürde nakledilen, siyasal ve sosyal gerekçeler, müslüman bayanın müslüman olmayan bir erkekle evlenme yasağının illet ve hikmetleri anlamında olup, Kur'ân tarafından konulan hükmün neden ve niçinini/felsefesini anlama ve bu hükmün faydasını insanların idraklerine anlatabilmek için yapılmış yorumlardır.

c- Müslüman bayanın, müslüman olmayan bir erkekle evlenmesinin yasak olduğu gibi, ehl-i kitap bir erkekle de evlenme yasağının, belirli sosyal şartlarda yaşayan ilim adamlarının içtihadına dayanmayıp, ayetlere dayandırıldığı yukarıda ifade edildi.

"Müslüman bayanın gayr-i müslim bir aileye giderek, orada eriyip, müslümanlığını kaybetme korkusu" nun İslam hukukçularınca, böyle bir yasağın konulmasına neden olduğu şeklindeki iddia şöyle değerlendirilebilir: Böyle bir kuşku, cinsiyet farkı gözetilmeksizin, farklı din mensupları (ayette müşrikler hakkında kullanılmıştır) ile olan evlilikte, Kur'ân tarafından da dile getirilmiştir. Şöyle ki; *"Müşrik bayanlar, inanuncaya kadar, onlarla evlenmeyin, mü'min bir cariye, hoşunuza gitse de, müşrik bir bayandan daha hayırlıdır. Müşrik erkekler, inanuncaya kadar, onlarla kızlarınızı evlendirmeyin, mü'min bir köle, hoşunuza gitse de, müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. Çünkü, onlar sizi ateşe çağırırlar, halbuki Allah sizi Cennet'e ve bağışlanmaya çağırmaktadır..."*⁶⁹.

Ayette anlatılmak istenen şey, bir müslüman, farklı inanç gruplarından birisi ile evlendiğinde, eşler arasında cereyan edecek olan fikri, siyasi mücadele ve inanç alanını ilgilendiren tartışmalarda, İslam dışı bir inanç ve ideolojiye sahip olan eşin, müslümana, haramı, isyanı ve günahı tavsiye edecek olması hatırlatılarak, onların tavsiyelerine uymanın sonucunun Cehennem ateşi olacağına vurgu yapılmaktadır. Yüce Allah, şefkati ile, kendisini gerçek mürşid kabul eden kimseleri, bu kötü- riskli yola girmekten korumaktadır.

Şüphesiz, diğer din mensupları ile, ya da inançsızlarla evlenme yasağının inanç boyutu ile alakalı olan sebebinin bu olduğu anlaşılınca, genelde bütün inanan-

⁶⁸ Derveze, *a.g.e.*, VII, 32.

⁶⁹ *Bakara* 2/221.

lar, özeldense, bu telkin karşısında daha çok etkilenebilecek kimseler, daha titiz bir şekilde korunmalıdır. Gerek tarihi tecrübeler, gerekse günümüzde gerçekleştirilen bilimsel araştırma sonuçlarına göre, bayanların bu tür olumsuz iletişimden ciddi bir şekilde etkilenme riski taşıdıkları bilinmektedir⁷⁰.

Yüce Allah'ın, bayanlar hakkındaki evlenme yasağını, ehl-i kitap erkeklerle evlenebilme noktasında kaldırmamış olması, bayanların –genel olarak farklı inanç ve felsefi etkilerden daha fazla etkilenecek olduğu sonucuna götürmektedir. İstisnaları bir tarafa bırakılırsa, bayanların etkili iletişimden daha çok etkilendikleri, İslam'ın ilk yıllarındaki toplumlarda bir gerçek olduğu gibi, günümüz toplumları için de ilmen ispatlanmış bir durumdur. Bu konudaki ilmi tespitleri, burada vererek, tartışmayı uzatmak istemiyoruz⁷¹. Hükümlerin, ekseriyet göze alınarak konulacağı, istisnai durumlara göre, ya da bireylere göre, kanun ya da yönetmelik yapılamayacağı, hukuk ilminde itiraz edilmeyen bir durumdur.

Bayanlar hakkında, tarih içinde oluşan tecrübeler yanında, ilmen de ispatlanmış bir gerekçeye dayanılarak hüküm konulması, iddia edildiği şekilde, “bayanların adam yerine konulmadığı” anlamına hiç ama hiç gelmeyecektir. Bu hükümde, müslüman bayanın daha fazla olumsuz, etkili propagandaya maruz kalabileceği gerekçesi ile, onun korunması arzulanmaktadır.

Propagandadan etkilenme oranının yetişkin bayanlarda erkeklerden daha fazla olması; din değiştirme eylemlerinde bayanların çoğunluğu teşkil etmesi, çağımızda gerçekleştirilen ilmi çalışmaların sonuçlarındandır.

Öte yandan, müslüman erkeğin nikahındaki gayr-i müslim bayanın, inancından dolayı haksızlığa uğramayacağı, dini inançlarını değiştirme telkini ile karşılaşmayacağı, dininin esaslarını uygulamada kocasından kaynaklanan bir tepkiye maruz kalmayacağı gibi hususlar, İslam tarafından güvence altına alınmışken, günümüzdeki Yahudilik yada Hıristiyanlık, müslüman bayana böyle bir teminat vermemektedir. Ayrıca, kitabi bayan, kutsalları hakkında, müslüman kocasının da saygılı olduğunu görecektir, Yüce Allah, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ, Meryem, Tevrat, İncil gibi kutsalları hakkında eşiyile paylaştıkları asgari müşterekleri olabilecek, bu nedenle, temelde bir anlaşmazlık doğmayacaktır. Ancak, müslüman bayanın kitâbî bir erkekle evlenmesi halinde, erkeğin Hz. Muhammed'i Peygamber olarak tanımaması, Kur'ân'ı son kitap olarak benimsememesi ve İslam'ın haram gördüğü birçok şeyi erkek eşin helal sayması gibi nedenlerle, birçok konuda anlaşmazlık zuhur edecek, belki çoğu kez bayan, hakaretlerle karşılaşabilecektir⁷².

Müslüman bayanların ve doğacak çocuklarının inanç ve kültür açısından zarar görme riskinin yüksek olması nedeniyle, ehl-i kitap erkeklerle evliliğin yasak olduğunu, naslara dayandırarak benimseyen İslam hukukçularının bu görüşlerinin arkasında yatan hassasiyeti görmezlikten gelerek, onların bu tavırlarını; “kadınları tam insan saymamak, kadınlara şaşı bakarak hüküm vermek” diyerek eleştirmek, hangi ilmi-ahlakî değerle bağdaştırılabilir!.

d- Yukarıdaki maddede yerini bulan; “Benliğini yitirme veya doğacak çocuklara etki edip etmeme, bir cinsiyet meselesi değil, bir iman-kültür ve kişilik meselesidir

⁷⁰ Usal- Arslan, *a.g.e.*, s.181,182; ayrıca bkz Kaya, *a.g.e.*, s. 100; *Peker*, a.g.e., s. 17 vd.

⁷¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Nihat Dalgın, *İslam Hukukuna Göre Din Ayrılığının Evlenme Engeli Oluşu*, (Henüz Yayımlanmamış Çalışma).

⁷² Derveze, *a.g.e.*, VII, 32.

” şeklindeki değerlendirmeyi aynen benimsiyoruz. Ancak, tarih boyunca olduğu gibi, günümüzdeki İslam toplumlarına bakıldığında, müslüman bireylerin eksik dini bilgi edinmeleri sebebiyle, kuvvetli bir imana sahip olamamaları yanında, imkansızlıklar nedeniyle de, genel kültürlerinin istenen düzeye erişmemesi sonucu olarak, müslümanların belirli bir yaşa kadar oturmuş bir kişiliği kazanamadıkları söylenebilir. Bu nedenle, müslümanın ehl-i kitap yada müşriklerle olan arkadaşlığı/evliliği durumunda, müslümanın daha çok etkilenen taraf olacağı gerçeği/korkusu, bu taraflar arasındaki evliliğin yasaklanmasının maslahat olacağını göstermektedir.

Diğer dinlerde olduğu gibi, İslam da, kendi iradeleri ile olmak kaydıyla, müntesiplerinin artmasını, insanların çoğunluğunun İslam’ı seçmelerini arzulamaktadır. Öte yandan, bir grubun İslam’a girmesine sebep olacak olsa bile, İslam’da zorlama kabul edilmezken, yalnız bir müslümanın haksızlığa uğraması halinde, gerekli bütün tedbirlerin alınması meşru görülmektedir. İşte, benzeri bir gerekçe ile, müslüman bayanın dinini özgürce yaşayamama gibi temel insan haklarından yoksun kalması, ya da bir kısım zararlı propaganda sonucunda dinini değiştirme korkusu bulunduğundan, müslüman bayanın herhangi bir gayr-i müslimle evlenmesine müsaade edilmemiştir.

Madde 4’te yer alan; “Ne var ki, gelenekçi fakihler, bayana bakışlarındaki acımasızlık ve şaşılık yüzünden, bu gerçeği görememiş veya görmezlikten gelmişlerdir. Onların mantığına bakılırsa, Allah ve dinle en küçük bir bağı olmayan ehl-i kitap bir bayan alınır da, Allah’a inanmış, samimi ve dürüst bir ehl-i kitap erkekle evlenilmez. Doğrusu şu ki, fakihlerin şu mantığı ne din realitesine ne de akla uygun düşmektedir” şeklindeki iddia ise, tamamen mesnetsiz olup, bir iftiradan ibarettir. Çünkü, bayanın ehl-i kitap erkekle evlenmesini yasaklayan hükmün, bayanı koruma ötesinde, bayana herhangi bir zarar vermesi söz konusu olmadığından, bu hükmü savunanların, bayanlara karşı acımasız bakışlara sahip oldukları nitelemesinde bulunmak, bir anlam ifade etmeyecektir. Aksine, bu hüküm bayanlar hakkında aşırı bir acıma duygusunun ürünü olarak görülebilir. Bir kimseyi korumada aşırı titizlik gösterenin, koruduğu şahsa karşı şaşı olmakla suçlanması ise, hiç duyulmuş bir iddia değildir.

Bu iddiada, bilgi hatası da mevcuttur. Çünkü, müslüman erkeğin evlenebileceği kitâbî bayanın hiçbir özelliğine dikkat edilmediği şeklinde ifade edilen anlam hatalıdır. Kur’ân’da belirtildiği gibi⁷³, bu bayanın muhsan olması, yani; iffet ve namusuna düşkün olması/ zinadan-fuhuştan uzak durması gibi özellikleri taşıması şart kılınmıştır. Ayrıca, kimi alimlere göre, bu tür bir evlilik normal şartlarda bile mekruh görülüp, hoş karşılanmazken, kimi alimler, evlenilecek müslüman bayan bulunmadığı bir ortamda bu tür evliliğin caiz olabileceğini savunmuşlardır. Hatta, Taberî’nin naklettiğine göre, ehl-i kitap olmakla birlikte, sözde Hıristiyan yada Yahudi olup, ehl-i kitabın helal kabul ettiğini helal, haram kabul ettiğini haram olarak benimsemeyen kadınların nikahının caiz olmadığını söyleyen alimler de bulunmaktadır⁷⁴. İddia sahibi, hem açtığı bir tartışmada ilmi emanete uygun davranmayarak, konu hakkındaki bütün yaklaşımları açıklamamakta, hem de, yukarıdaki iddiasının devamında, tartışmayı mecrasından saptırıp, ne demek istediğini gizler bir şekilde; “ *Allah’a inanmış, samimi ve dürüst bir ehl-i kitap erkekle niçin evlenilmesin?*” demektedir. İddia sahiplerinin açıkça şu soruları cevaplamalarını beklememiz olsa gerektir:

⁷³ Bkz. *Mâide* 5/5.

⁷⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, VI, 102.

Samimi ve dürüst olan kitabi erkekle müslüman bir bayanın evlenmesi halinde, bayan eşin, inandığı dinin gereklerine göre yaşamayı istemesi halinde, kocasının itirazı ile karşılaşır ne yapmalıdır? Doğacak çocuklarına, babası kendi dininin gerekleri doğrultusunda eğitim yaptırmak istediğinde nasıl davranmalıdır? Allah inancında ortak bir noktayı yakalamakla birlikte, Peygamber ve Kitap inancında; bir kısım haramlardan kaçınmak ve farzları yerine getirmek istemesi halinde, alay ve hakaretle karşılaşır, müslüman bayan hangi yola başvurulmalıdır. Bu çiftin mutlu bir şekilde yaşamlarını devam ettirmeleri uğruna, bu bayanın, inancını yalnızca vicdanında hissetmesinin yeterli olacağı söylenebilecek midir?

e- Hüseyin Atay, yukarıdaki aynı numaralı delilinde; gayr-i müslim ülkelerde yaşayan müslüman bayanların, dindaşı olan erkeklerin kendilerini değil de, kitâbî bayanları eş olarak tercih etmeleri nedeniyle, ömür boyu müslüman bir erkekle evlenme şanslarının az olduğundan bahisle, müslüman bayanların da ehl-i kitap erkeklerle evlenebileceğini savunmaktadır. Aksi bir hükmü, müslüman kızlar için işkence demek olacağı gerekçesiyle eleştirmektedir.

Dikkat çekilen sıkıntının vehametini gözardı etmemekle birlikte, çözümün yanlış noktada arandığını ifade etmek isteriz. Çünkü, bu gibi durumlarda, müslüman erkeklerin eğitilmesi, eş olarak, müslüman bir bayanın, gayr-i müslim bayandan çok daha fazla tercihe şayan olması gerektiği şuurunun verilmesi⁷⁵, gayri müslim bayanla gerçekleştirilecek olan evliliğin muhtemel olumsuz sonuçları hususunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bütün bu çabalar fayda vermeyip, yukarıda dile getirilen durum değişmediğinde, diyaneten/hukuken, müslüman erkeklerin o ülkede, gayr-i müslim bayanlarla evliliği yasaklanmalıdır. İslam hukuku, kamu maslahatı gerektirdiğinde, bireylerin haklarını kullanmalarına belirli kısıtlama/düzenleme getirilebileceğini kabul etmektedir. Nitekim, tartışılan konuda, ilk dönemlerden beri İslam alimleri, hatta devlet erkânı, bu tür evliliklere çok sıcak yaklaşmamışlar, toplumsal gereklilik, bu tür evliliği yasaklamayı icabettiriyorsa, bu yönde kararlar alabilmişlerdir. Yukarıdaki görüş oluşturulurken, bu tarihi tecrübeler, gözden kaçırılmış benziyor. İşte, sorundan çıkmak için kullanılacak bu yol kullanılmaksızın, müslüman bayanların bir yuva kurmalarını sağlayabilmek için, ehl-i kitap erkekle de olsa, evlenebilme serbestisi getirme şeklinde, yasak olan yolun kullanılması disabetli olmayacaktır.

f- Gayr-i müslim erkekle evlenecek olan müslüman bayanın dini bilgisinin yeterli ve şuurunun yerinde olması halinde, bu tür evliliğin zararlı olmayıp, eşini ve çocuklarını İslam'la tanıştırmayı ve onların müslüman olmalarının sağlanabileceğinin ifade edilmesi, senaryonun yalnızca olumlu tarafını görmek demektir. Ancak, bu noktada senaryonun bütün alternatiflerini görmek gerekir. Bunu görebilmek için, yukarıda, müslüman bayanın ehl-i kitap bayanla niçin evlenemeyeceğine gerekçe olarak verilen delillere tekrar bakılmasını öneriyoruz. Erkek eşin, hem fiziken hanımından güçlü oluşu, hem de hukuken, günümüz toplumlarının birçoğunda-özellikle İslam ülkelerinde- üstün hak ve yetkilerle donatılmış oluşu, öte yandan, evlenen bayanın, genellikle, kocasının ülkesi ya da beldesinde oturacak olması sebebiyle, kendisine yabancı bir çevrede ve kültürde/örfte yaşayacak olması, erkeğin lehine olduğu kadar, bayanın aleyhine bir durum arzedecektir. Bu durum, dün böyle olduğu gibi, bugün de çok farklı değildir.

⁷⁵ Nitekim ayette, bu hususa dikkat çekilerek, "... hoşunuza gitse bile, inanmış bir cariye/kadın, sizin için müşrik bir kadından daha hayırlıdır..." buyurulmuştur. **Bakara** 2/221.

“Dininden haberi olmayan bir bayanın, zaten kaybedilmiş bir insan gücü olarak değerlendirilerek, bunun, ehl-i kitap bir erkekle evlenmesinin, bir anlamda kendisinin müslüman toplumdaki uzaklaştırılacağı için, bir şans görülmesini” anlamak mümkün değildir. Halbuki insan, hayatının her aşamasında, eğitime namzet, kazanılmaya değer bir varlıktır. Hiç kimsenin kaderini okumak elimizde olmadığına göre, işe yaramaz damgasını vurarak, bazı günahkar ya da isyankar müslümanları toplumdaki dışlamak, hem de toplum dışına çıkmaları için, başka din mensupları ile evlenebilmelerine özel fetva vermek, hiç de isâbetli olmasa gerektir.

Kaybedilmiş bir insan olarak bakılan bazı müslüman bayanların ıslah olmaları ümidiyle, ehl-i kitap bir erkekle evlenmesine müsaade ederek, farklı bir topluma gitmesi ve orada göreceği olumsuzluklar nedeniyle, şuurlu altında bazı kısıntıları bulunan İslam’a sarılmasını, kendini salih bir kadın yapmasını beklemek ise, çok daha riskli bir iş olup, bu düşüncenin daha sakıncalı olacağını düşünmekteyiz.

g- Hüseyin Atay, müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenemeyeceği şeklindeki hükmün; insanlara sıkıntı verdiği, huzurlarını kaçırdığı, Allah’ın yarattığı tabii haklardan insanları mahrum bırakmak anlamına geldiği, insan tabiatını zorlama içerdiği, İslam dinininse, bütün bunları hoş görmediği gerekçesiyle, doğru olmadığını savunmaktaydı. Halbuki, mezkûr hükmün, iddia edildiği gibi, insanlara sıkıntı verici ve huzur bozucu hiçbir fonksiyonu bulunmamaktadır. Aksine, bu hüküm; insanları karşılaşılabilecekleri sıkıntılardan korumayı hedeflemekte, aile huzuru için, eşlerin aynı inanca sahip olmalarına dikkat çekmektedir. Bu hüküm, insanın tabiatını zorlama şeklinde bir görev yapmaktan öte, insanlar kendi başlarına bırakılıp, aklı ile hareket ettiğinde de, aile huzuru için, aynı inanç ve felsefeyi paylaştığı kimselerle evlilik yapmayı düşüneceklerdir. Hiçbir art niyet bulunmadan, adaletli bir şekilde oluşturulan hukuk kuralları, insanlar için zahirde bir sıkıntı veriyor şeklinde görünse de, uzun vadede, bireyler ve insanlık/toplum için huzur ve saadetin kaynağı olacaktır. Nitekim, hastanın arzu ettiği birçok şey de, kendisi için yasaklanmıştır. Ancak, bu yasak, hastaya sıkıntı vermek için değil, onun hastalığını tedavi etmek, sağlığına kavuşturmak ve ömür boyu sağlıklı yaşatabilmek içindir.

Başıboşluk, ilkesizlik ve kualsızlık, her zaman özgürlük anlamına gelmediği gibi, çoğu kez, huzur ve saadete ters orantılıdır.

h- İslam hukukunun, diğer din mensuplarının kendi aralarındaki nikahları tanıdığı, bu nedenle, bu nikahların hukuki sonuçlarını da tanıdığı doğrudur. Ancak, bu durum, diğer din mensupları ile müslümanlar arasında gerçekleştirilecek olan bütün nikah türlerini kabul ettiği anlamı taşımaz. Böyle bir şeyi savunmak abes olur. İslam hukuku adına, nikah akdinin sağlığı ve sıhhati hususunda din şartının olmadığını, yani, bir müslümanın herhangi bir din mensubu ile evlenmesinin caiz olduğunu söylemek daha ciddi bir hatadır. Çünkü, İslam hukukuna göre, ehl-i kitap sayılanlar dışındaki batıl din mensupları ile de evlilik caiz /geçerli olmayıp, bu hükümler naslara dayanmaktadır. Bu, ittifakla kabul edilen bir durumken, böyle bir şartın olmadığını söylemek, şaşırtıcı bir durumdur. Nitekim, diğer semavi dinlerde de, nikahın sıhhati için, tarafların aynı dine mensup olmaları şartı aranmaktadır. Günümüzde, hâlâ, Hıristiyanlık ve Yahudilikteki dini nikah anlayışında bu şart geçerlidir⁷⁶.

⁷⁶ Bilgi için bkz. Ahmet Çelebi, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik* (çev. A.M. Büyükçınar-Ö. Faruk Harman), İst. 1987, s.319.; Komisyon, *Bütün Yönleri ile Asr-ı Saadette İslam*, İst. 1994, II, 285; Hayrullah Örs, *Mûsâ ve Yahudilik*, İst.1966; Şamil Dağcı, *a.g.m.*, s.138; *İncil, Koritliler*, I,7/12-15; A.Osman Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, İst, 1996, s.274; Halil Cin, *İs-*

Bir akademisyenin, günümüz şartlarında, evlilikte din farkının evlenme engeli oluşturmasının doğru olup olmadığını tartışmasını, bu konuda kendi görüşünün, din farkının evlenme engeli olarak görülmemesi yönünde oluşunu saygıyla karşılar ve bunu tartışırız. Ancak, böyle bir görüşün İslam hukukunda benimsenen görüş olduğunu söylemek, İslam hukukunun temelleri olan naslarla çeliştiği gibi, gerçekleri gizlemek anlamı taşıyacağı için de kabul edilemez.

İslam aliminin yalnızca kendi problemleri ile değil de, bütün insanların sorunları ile ilgilenmesi, onlar için çözümler üretmesi gerektiği temennisine karşı söylenecek söz; “*marifet iltifata tabidir*” özdeyişi olacaktır. Ancak, bu temenninin, tartışma konumuzla alakası yoktur. Şunu da söylemek gerekir ki; her din mensubunun kendi aralarında evlenmesini öneren, istisnalar dışında, farklı din mensupları ile evliliği yasaklayan gerek İslami kaynaklı, gerekse, diğer dinlere dayanan hüküm ve kuralların, bütün insanlık için huzur ve aile mutluluğu bahşedeceği söylenebilir. Zannedildiği gibi, her din mensubunun kendileri arasındaki evliliği, insan özgürlüğüne vurulmuş bir darbe değil, gerçek anlamda aile huzuru ve toplumsal mutluluk için gerekli bir araç olabilecektir. Aynı siyasi görüşü olanların aynı parti çalışmasında; ortak sosyal güvenlik endişesi olanların aynı sendika, dernek ya da sigorta oluşumunda bulunmaları ne kadar tabii ve makul ise ve farklı siyasi görüş sahibi olanların aynı parti çatısı altında bulunmaları, birlikte düşünmeyi ve birlikte hizmeti nasıl aksatacaksa, evlilik hususunda da, benzer bir paradigma geliştirilmesinin tabii olduğunu ve bunun sosyal bir varlık olan insan gerçeği ile, sosyolojik verilerle örtüştüğünü düşünmekteyiz.

Yabancılarla evlenmeye; bir insan kaybedip etmeme noktasından değil de, bir insan kazanıp kazanamama noktasından bakılması gerektiği yönündeki eleştiriye de, her şeyin getirisi ile götürüsünün birlikte hesap edilmesi gerektiği ile cevap vermek istiyoruz.. Yani, bir insan kazanacağız derken, on insanın kaybedilmesi halinde, kaybedilenlerin gözardı edilerek, kazanılan tek insana odaklanmanın, gerçekleri yansıtmak olacağı unutulmamalıdır.

i- Mümtehine suresinin 10. ayetinin, müslüman bayanın diğer din mensupları ile evliliğinin meşru olduğuna delaletinin sağlıklı olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü, ayet, bir evliliğin kuruluş aşaması ile alakalı olmayıp, aynı din/inanç mensubu çiftlerden kadın eşin müslüman olması ve eski eşi ile evliliğe devam etmeyi düşünmeyecek, bu yuvayı terkedip İslam diyarına hicret etmesi halinde evliliğin durumu açıklığa kavuşturulmuştur. Yani, ayet, evli eşlerden birinin din değiştirip müslüman olması ve diğer eşin ise, eski dininden vazgeçmemesi halinde evliliğin devamı hakkında delil olabilecekse de, tartıştığımız konuya delaletinin zayıf olduğu kanaatindeyiz. Buna göre, müslüman olduğu halde, gayri müslim olan eski eşinden ayrılmak istemeyerek evliliğe devam etmek isteyen bayanın evliliğe devam edip edemeyeceği hususunda, söz konusu ayette bir işaret bulunmakta ise de, bu ayeti, evliliğin kurulma aşaması için de delil görmek, zaman itibarıyla sonra gelen ve evliliğin kuruluşuyla alakalı olarak son hükümler içeren Mâide suresinin 5. ayetiyle çelişki arzedecektir. Öte yandan, bu anlayış; Mümtehine 10. ayet ile, Bakara suresi 221. ayetin neshedilmiş olmasını gerektirecektir ki, İslam tarihi boyunca böyle bir anlayışa rastlanmamıştır. Böyle bir anlayışın savunulmasının, usul kuralı açısından da hatalı olacağı söylenebilir. Çünkü, işaret yoluyla anlaşılan mananın zahir ve nas yoluyla anlaşılan mana

→

İslam ve Osmanlı Aile Hukukunda Evlenme, Konya 1988, s.111.

ile çelişmemesi gerekmektedir. Burada ise, ayetten işaret yoluyla, müslüman bayanın gayr-i müslim erkeklerle evlenebileceği anlaşılmakta, başka ayetlerden ise, müslüman erkek ve bayanın müşriklerle evliliği yasaklanmakta, ehl-i kitap noktasında ise, müslüman erkeğin evliliği istisna edilmektedir.

Yukarıda sözü edilen anlayışın, evli çiftlerin din değiştirmeleri halinde nikahın durumu hakkında değerlendirmeler için sağlıklı bir yaklaşım olduğunu benimsemekte ve ayrı bir makale çalışmasında, o konuyu ele almayı düşünmekteyiz. Ancak, evliliğin kuruluş aşamasında, müslüman bayanın ehl-i kitap erkeklerle evlenip evlenemeyeceği noktasında sürdürdüğümüz bu tartışmada, bu anlayışın etkisinin olamayacağını tercih etmekteyiz.

j- Müslüman bayanın kitap ehli olan erkeklerle evlenebileceği şeklindeki görüş ve delilleri hakkındaki değerlendirmeye son verirken, burada bir hususun hatırlatılmasını gerekli görmekteyiz. Bir an, müslüman bayanların gayr-i müslim erkeklerle evlenmesine nasların mani olmadığını ve böyle bir yasağın; ilk dönem müçtehitlerince, dönemleri icabı verilen sosyo-kültürel bir karar olarak, müslüman bayanların ve İslam toplumunun maslahatı gereği konduğunu varsayalım. Akademik disiplin çerçevesinde düşünen bir bilim adamının, böyle bir tarihi hükmü eleştirebilmesi ve bunun günümüz ortamında hatalı olduğunu ifade edebilmesi için, ilk dönemlerde böyle bir evlilikten duyulan kuşkuların yersiz olduğunu bilimsel verilerle ortaya koyması, ayrıca, günümüz dünyasında da bu tür korkulara yer olmadığını ispatlaması gerekmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse konuya yaklaşımlarının bilimsellikten uzak kaldığını ifade etmek istiyoruz.

Konunun tartışıldığı ortamda, şu hususun da gözardı edilmemesi gerekmektedir: Günümüz dünyasında, gayr-i müslim toplumlarda yaşayan müslümanların, yalnızca farklı kültür içinde bulunmalarından kaynaklanan birçok sorunları mevcuttur. O ülkelerdeki müslüman ailelerin, gerek kendilerinin gerekse çocuklarının dil, inanç, ibadet ve ahlaka kadar, sosyo - kültürel birçok sorun içinde boğuştukları, neticede birçok müslüman ailenin psikolojik açıdan rahatsız oldukları, bu nedenle, özel tedavi gördükleri ifade edilmektedir. Farklı kültür içinde yaşama durumunda olan müslüman ailelerin bu derece sorunları oluşurken, aynı ülkelerde, farklı dine sahip bulunan kimselerle gerçekleştirilecek olan evliliğin, eşler arasında ne kadar çok sorun ortaya çıkaracağını da göz ardı etmemek gerekir. Ayrıca bu tür evliliğin böyle bir ortamda ne kadar tasvip göreceğini de düşünmek gerekir. Günümüz aydınının, önceki asırlardaki alimler kadar, genelde bütün insanlığı, özelde ise, kendi dindaşlarını/milletini düşünmesi, onların karşılaşılabilecekleri sorunları kendi ailesinden bir ferden karşılaşılabileceği bir sorun titizliğiyle ele alması, bu sorunun çıkmaması için takip edilebilecek yolları keşfetmede samimi olması ve bu uğurda yol gösterici olması gerekir.

SONUÇ

Diğer büyük dinlerde olduğu gibi, İslam dini de, bireyler arasındaki din farkını evlenme engeli olarak benimsemiştir. Bu nedenle, müslümanların gayr-i müslim herhangi bir kimse ile nikahlanmaları yasaklanmıştır. Ancak, İslam'da, diğer dinlerden farklı olarak, müslüman erkeğin, ehl-i kitap bayanla evlenmesine, bireysel ve toplumsal bazı faydaların mülahazası düşüncesiyle müsaade edilmiştir. Bu sayede, müslüman – ehl-i kitap diyalogunun devamlı sıcak tutulması sağlanmış, genelde ehl-i kitaba mensup kitle tarafından İslam'ın objektif ve somut bir şekilde tanınması arzulanmış, özelde ise, İslam'ı tercih etme meylı bulunan kitâbî bayanların İslam'la şereflemeleri için fırsat sunulmuş olmalıdır.

Ne var ki, İslam alimleri, kitap ehli bayanla evlenme hükmünün saiki olan bu durumun, tersine olarak işlemesi ve gerek müslüman olan kocanın, gerekse bu evlilikten doğacak çocukların ve İslam toplumunun, bu birliktelikten zarar görecektir olması halinde, bir ihtiyaç yada zaruret bulunmadıkça, ehl-i kitap bayanla evlenmeyi hoş karşılamayarak, her halükarda, müslüman bir kadınla evliliğin tercih edilmesini benimsemişlerdir.

İslam'a göre, müslüman bayanların diğer din mensupları ile evliliklerinde daha hassas davranılmıştır. Bunun nedenleri arasında; farklı din mensupları ile gerçekleştirilecek evlilikte, müslüman bayanı ve doğacak çocuklarını; değişik din ve kültür altında yetişmiş olan kocanın ve çevresine hakim olan gayr-i İslami kültürün zararlı propaganda ve telkinlerinden korumak ilk sıralarda yer almaktadır. Çünkü, yetişkin bayanın, kötü propagandadan etkilenmede ve çevresinde olup bitenlere karşı koymada, erkeklerden daha zayıf olduğunun bilimsel açıdan ispatlanmış olması yanında, bugün de dünyanın birçok ülkesinde, bayanların medeni hukukun kendilerine sağladığı hak ve yetkiler açısından erkeklerle eşit olmadıkları bir gerçektir. Hüküm koyarken, idealizmi hedeflemenin yanında, reel toplumsal gerçekleri gözardı etmemek, hukukun takip etmesi gereken ilkelerindedir. Bu nedenle olmalı ki, müslüman erkeğin gayr-i müslimlerden kitap ehli bayanla evlenebilmesine müsaade edilmişken, müslüman bayanın hiçbir gayri müslimle (=kafir, müşrik, ateist, mürted, ehl-i kitap) nikahlanmasına müsaade edilmemiştir. Yani, İslam hukukuna göre, müslüman bayanın herhangi bir gayri müslim erkekle evlenmesi meşru görülmemekte, bu nikah hukuki sonuçlar doğurmamakta ve bu tür evlilik, tıpkı yakın akraba (kızkardeş-yeğen gibi) ile gerçekleştirilen bir yasak evlilik olarak değerlendirildiğinden, hukuk tarafından –bilindiğinde- sonlandırılması istenmektedir. Ayrıca, böyle bir evlilik yapan müslümanların dini açıdan günahkar oldukları ifade edilmiştir⁷⁷.

Müslüman bayanın herhangi bir gayri müslim erkekle evlenemeyeceği şeklinde, İslam dünyasında, tarih boyunca benimsenmiş olan bu hükmün, yalnızca ilk dönem müçtehitlerinin içtihadı olmayıp, objektif okumalar sonunda, Kur'an mesajına ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayandığı tespit edilmiştir. Nitekim, ilk dönem alimleri de bu hükmü, bir Kur'an hükmü olarak görüp, asr-ı saadetteki uygulama ile de bu anlayışın teyit edildiğini tespit etmeleri dolayısı ile, birçok konuda, günümüz araştırmacısının aklını döndürecek derecede ciddi tartışmalar yapılmışken, İslam tarihinin herhangi bir döneminde, konu hakkında farklı bir içtihadı rastlanmamıştır. Akıl da bu hükmün doğruluğunu teyit etmektedir. Çağdaş bazı alimler tarafından savunulan, "müslüman bayanın ehl-i kitap bir erkekle evlenebileceği" şeklindeki görüş ise, nakli bir delile dayanmadığı gibi, aklen de sağlıklı bir zeminden yoksundur.

⁷⁷ İbn Kudâme, *a.g.e.*, VII, 533; Zeydan, *Ahkâmü-zimmiyyîn*, s.354,355.